

GYÖRFFY GYÖRGY

Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez

(I. rész)

Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzának feldolgozása során módomban volt átkutatni a magyarországi és csehszlovákiai levéltárak oklevélanyagát és fényképfelvételek révén betekinhettem a Romániában, Ausztriában és Jugoszláviában őrzött oklevelek egy részébe. Kutatásom az 1000 és 1332 között kiállított oklevelekre terjedt ki, e munka kapcsán azonban átnéztem korábbi és későbbi időre vonatkozó okleveles anyagot, elbeszélő kútfőket és más jellegű írott forrásokat is (pl. feliratokat, pecséteket).

A magyar okleveles gyakorlat 1000-ben indult meg; ettől kezdve 1301-ig, az Árpád-házi királyok kihalásáig kb. 10 000 oklevél ismeretes (eredetiben, átiratban vagy kivonatban); az 1301—1332-ig terjedő rövid időszakból ugyancsak kb. 10 000 oklevélről van tudomásunk. Az Árpád-kori 10 000 oklevélből kb. 800 kiadatlan, míg az Anjou-kori 10 000 oklevélnek kb. egyharmada nincs kiadva. Ezekhez járul 1000-nél több nyugati (pápai, császári stb.) oklevél, amely az 1000—1332 közötti Magyarországra vonatkozik.

A fenti anyagból, a román (vlach) népvétet ill. a román népcsoportok vezetőit (pl. kenézeket) említő oklevelek száma alábbi módon oszlik meg:

A XI. és XII. században kiállított oklevelekben biztosan románokra vonatkozatható adatot nem találunk. A XIII. századból eddig 21 hiteles oklevél volt ismeretes, amely románokat említ. Ezek közül három a legújabb vizsgálatok nyomán hamisnak bizonyult.

A kiadatlan anyagban három román vonatkozású oklevél került elő, továbbá két eddig is ismert, de hamisnak bizonyult oklevél hiteles variánsa.

Az 1301—1332 terjedő okleveles anyagban 15 olyan hiteles oklevél van, amely erdélyi románokra tartalmaz adatokat. A kiadatlan anyagokból ilyen tárgyú ismeretlen oklevél nem került elő. Annál öröndetesebb, hogy a Bazarábot említő kiadatlan oklevelek száma 1333-ig négyvel gyarapodott, s néhány további, a román történetírás számára ismeretlen adat került elő.

Az alábbiakban két csoportban tárgyalom a fenti okleveleket: 1. XIII. századi oklevelek; 2. Bazarábra vonatkozó oklevelek.

Mintthogy az előkerült új adatok kiegészítik az eddig ismert okleveles adatokat, s az eddig ismert adatokhoz is közlök néhány szövegvariáns, kiadási helyet, forráskritikai vagy történeti földrajzi megjegyzést, regesztában közlöm az eddig ismert okleveleket a hozzá fűzött megjegyzésekkel és az évröndben megfelelő helyen teljes szövegében természetesen a kiadatlan oklevelet. Az oklevelek kiadási helyei közül csak a legfontosabb okmánytárakat említem és csillaggal

jelzem, hogy a többi kiadás hol van összegyűjtve. Ettől abban az esetben térek el, ha az oklevélnek csak néhány kiadása ismeretes, vagy ha újabb adattal járulok a bibliográfiához.¹

¹ Az alábbiakban a következő rövidítéseket alkalmazom:

- AECO = Archivum Europae Centro-Orientalis. I—X. 1935—1944.
 Anjou = Anjou-kori okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. Szerk.: Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I—VII. Bpest. 1878—1920. (Mon. Hung. Hist. Dipl.)
 Arch. Nat. Hung. = Magyar Országos Levéltár, Budapest.
 Archiv = Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1843—1944.
 Doc. Țara Român. = Documente privind Istoria României. Veacul XIII, XIV și XV. B. Țara Românească (1247—1500). 1953.
 Doc. Trans. = Documente privind istoria României. Veacul XI—XIII. C. Transilvania. I—II. 1951—1952; Veacul XIV. I—IV. 1953—1955.
 Doc. Val. = Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum. Curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi ed.: Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai. Bpest. 1941. (Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.)
 Csánki = *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I—V. Bpest. 1894—1913.
 Fejér = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I—XI. Budaë, 1829—1844.
 Gombos = Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendantium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Collegit: Albinus Franciscus Gombos. I—III. Budapestini, 1937—1938.
 Hurmuzaki-Densuşianu = Documente privitoare la istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Vol. I. 1199—1345 Culese și însoțite de note și variante de Nic. Densuşianu. București, 1887.
 Karácsonyi = *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. Bpest. 1900—1901.
 Katona = Historia critica regum Hungariae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano Katona. I—IX. [1000—1350] Pestini, Budaë, 1779—1790.
 Mihályi: Máramaros = *Mihályi János*: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget. 1900.
 Mon. Eccl. Strig. = Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I—II. Ed.: Ferdinandus Knauz. Strigoniæ. 1874—1882.
 Mon. Vat. Hung. = Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Budapestini. 1887.
 Ortway: Temes = *Ortway Tivadar*: Oklevelek Temes vármegye és Temesvárváros történetéhez. I. Pozsony, 1896.
 Pesty: Krassó = *Pesty Frigyes*: Krassó vármegye története. III. Bpest. 1882.
 Potthast = Regesta Pontificum Romanorum. Ed.: August Potthast. I—II. Berolini, 1874—1875.
 Reg. Arp. = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I—II/1. Szerk.: Szentpétery Imre. II/2—3. Szerk.: Szentpétery Imre—Borsa Iván. Bpest. 1923—1961.
 Script. Rer. Hung. = Scriptorum Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Ed.: E. Szentpétery. I—II. Budapestini, 1937—38.
 Századok = Századok. A Magyar Történelmi Társulat közlönye. Pest—Bpest. 1867—.
 Teutsch—Firnhaber = *G. D. Teutsch* und *Fr. Firnhaber*: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. I. Wien. 1857. (Fontes rerum Austriacarum. 2. Abt. XV.)
 Theiner: Mon. Hung. = Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia... ab Augustino Theiner. I—II. Romae, 1859—1860.
 Wenzel = Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. I—XII. Pest—Bpest. 1860—1874. (Mon. Hung. Hist. Dipl.)
 Zichy okmt. = Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vászonkeő. I—XII. Pest—Bpest. 1874—1931.
 Zimmermann — Werner = Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von *Franz Zimmermann* und *Carl Werner*. I—II. [1191—1390.] Hermannstadt, 1892—1897.

1. 1222. II. Endre, Magyarország királya a német lovagrendnek adományozza a *Burza* földet² azzal, hogy *nullum tributum debeant persolvere . . . cum ransierint per terram Siculorum³ aut per terram Blacorum.⁴*

Átiratai: 1. A bécsi minoriták rendfőnöke és a domonkosok alperjele (1260—1270); 2. Rudolf német király 1280. III. 15.; 3. Tamás esztergomi érsek 1317 (mindhárom 1894-ben a Königsbergi Állami Levéltárban volt). Ed.: Fejér III/1. 370—374; Teutsch—Firnhaber I. 17—19; Hurmuzaki-Densusianu I/1. 74—76; Zimmermann—Werner I. 18—20. Trad.: Doc. Trans. XI—XIII/1. 182—184. Reg.: Reg. Arp. n. 380; Doc. Val. n. 1.*

2. 1222. XII. 19. III. Honorius pápa megerősíti II. Endre adományát *Burza* földről a német lovagrend számára azzal, hogy *nullum teneamini prestare tributum . . . cum per Siculorum terram⁵ transierint aut Blachorum.⁶*

Eredetije 1891-ben a Königsbergi Állami Levéltárban volt; XV. századi másolata az ugyanott őrzött Copiariumban: A. 18. fol. 134 alatt. Ed.: Fejér III/1. 422—425; Teutsch—Firnhaber I. 19—21; Hurmuzaki-Densusianu I/1. 76—77; Zimmermann—Werner I. 22—24. Trad.: Doc. Trans. XI—XIII/1. 187—188. Reg.: Potthast n. 6903; Doc. Val. n. 2.*

3. 1223. II. Endre, Magyarország királya a *Kerch*-i⁷ cisztercita monostornak adományozza *terram, quam prius eidem monasterio contuleramus, exemptam de Blaccis.⁸*

Eredetije 1857-ben Kisdisznód — Michelsberg — Ciszndioara levéltárában volt. Átírta: 1. I. Lajos király 1359; 2. Erdélyi káptalan 1449; 3. Pálóci László országbíró 1469 (1891-ben mindhárom Nagyszében — Hermannstadt — Sibiu levéltárában volt; ugyanott az eredeti pecsétje). Ed.: Fejér III/1. 399—402, VII/1. 212—215; Teutsch—Firnhaber I. 23—24; Hurmuzaki-Densusianu I/1. 79—80; Zimmermann—Werner I. 26—28; Doc. Trans. XI—XIII/1. 379—380. Trad.: Ibid. 199—200. Reg.: Reg. Arp. n. 395; Doc. Val. n. 3.*

4. 1224. II. Endre, Magyarország királya az erdélyi németek jogait meghatározza s nekik adja *silvam Blacorum et Bissenorum⁹ cum aquis usus communes exercendi cum predictis scilicet Blaccis et Bissenis.*

² Tara Bârsi — Barcaság — Burzenland.

³ A *Sebus*-i és *Kezd*-i székelyek földje a későbbi Szászföldön Sebes — Szászsebes — Mühlbach és Saschiz — Szászkéz — Keisd környékén. Vö. *Györffy*: Ungarische Jahrbücher 22 (1942) 139; Századok 92 (1958) 57.

⁴ Fágáras — Fogaras vidéke.

⁵ Ld. a 3. jegyzetet

⁶ Ld. a 4. jegyzetet. Az oklevélben szereplő *ad terminos Prodnicorum* kifejezést a régebbi kiadók tévesen olvasták; így Fejér III/1. 423: *ad terminos Blacorum*; Teutsch—Firnhaber I. 20 és Hurmuzaki-Densusianu I/1. 77: *ad terminos Blacorum*. A *prodnik* ~ *brodnik* népre ld. legutóbb *Györffy*: *Studia Slavica* 5 (1959) 14—15.

⁷ Kírta — Kerc — Kerz Fogaras vidékén.

⁸ Fágáras — Fogaras vidéke.

⁹ A vlachok és besenyők erdejének földrajzi meghatározása vitatott kérdés az irodalomban. A Fogarasi havasokkal azonosította *Schuller* (Umriss und kritische Studien III. Hermannstadt. 1872. 14—39), *Hunfalvi* (Az oláhok története. Bpest. 1894. I. 335—336), *Tamás* (Rómáiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Bpest. 1935. 192 = AECO. 2 [1936] 334), *Kniezsa* (Magyarország népei a XI. században. Szent István Emlékkönyv. II. 438 = AECO. 4 [1938] 349) és *Lukinich—Gáldi—Makkai—Fekete Nagy* (Doc. Val. 11—12). Korábban a Persányi hegységgel (Geisterwald) azonosítottam (*Györffy*: Besenyők és magyarok. Bpest. 1940. 101 = Körösi Csoma Archivum. 1 Erg. [1939] 495). Azóta nézetemet megváltoztattam és ahhoz a nézethez csatlakoztam, melyet *Müller* (Archiv 38, 294) és újabban *Mittelstrass* (Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter. München. 1964. 59) képvisel. E nézeteket bizonyíthatónak vélem az alábbiakkal: 1. A szebeni szászok földjéhez területileg közvetlenül a Szebeni havasok csatlakoznak, s ennek északkeleti része a XIV—XIX. században kimutathatóan a szászok Szebeni

Átírta I. Károly 1317-ben, mely 1891-ben Nagyszeben — Hermannstadt — Sibiu levél-tárában volt; ennek további átiratait, melyek ugyanitt őriztettek ld. Zimmermann—Werner I. 32—33. Ed.: Katona V. 455—459; Fejér III/1. 441—445; Teutsch—Firnhaber I. 28—31; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 83—85; Zimmermann—Werner I. 32—35; Doc. Trans. XI—XIII/1. 383—384. Trad.: Ibid. 208—210. Reg.: Reg. Arp. n. 413; Doc. Val. n. 4.*

5. 1234. XI. 14. IX. Gergely pápa Bélának, Magyarország ifjabb királyának írja: *In Cumanorum episcopatu*,¹⁰ *sicut accepimus, quidam populi, qui Walathi vocantur existunt, qui . . . a quibusdam pseudoepiscopis Grecorum ritum tenentibus universa recipiunt ecclesiastica sacramenta, et nonnulli de regno Vngarie, tam Vngari, quam Theutonici et alii orthodoxi morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem et sic cum eis, quasi[!] populus unus facti cum eisdem Walathis, eo contempto premissa recipiunt sacramenta, . . . igitur . . . ne prefati Walathi materiam habeant pro defectu sacramentorum ad scismaticos episcopos accedendi a kunok püspökét utasítja, hogy katolikus püspököt állítson nekik és Bélát felhívja, quod prefatos Walathos compelleres ad recipiendum episcopum, quem eis ecclesia ipsa concesserit.*

Egykorú másolata: Reg. orig. Gregorii papae. IX. an. VIII. ep. 343. Archivum Vaticanum Reg. Vol. XVII. fol. 229—230. Facs.: Doc. Trans. XI—XIII/1. 402. Ed.: Katona V. 706—708; Fejér III/2. 399—401; Transilvania 4(1871)44; Theiner: Mon. Hung. I. 131; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 132—133; Zimmermann—Werner I. 60—61; Doc. Trans. XI—XIII/1. 403—404. Trad.: Ibid. 275—276. Reg.: Potthast n. 9764; Doc. Val. n. 7.*

6. 1247. VI. 2. IV. Béla, Magyarország királya a jeruzsálemi ispotályos rendnek adja *terram de Zeurino*¹¹ *cum alpibus ad ipsam pertinentibus . . . pariter cum kenazatibus Joannis et Farcasii usque ad fluvium Olth, excepta terra kenazatus Lytuoy woiauode quam Olatis relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt, ita tamen, quod . . . . medietatem omnium proventuum et utilitatum, que ab Olatis terram Lytua habitantibus, excepta terra Harszoc*¹² *cum pertinentibus suis regi colligeren-*

székéhez tartozott. 2. A Szebeni havasok kelet felé folyó fő vize, a Sad — Cód — Zoodt a *Besineul* hegy közelében ered (1 : 75 000 térkép Zone 23. Kol. XXX), amelynek neve a besenyő (*Bisennus*, magyar *Besenyő*) nép emlékét őrzi (vö. Györffy: Besenyők és magyarok 37) és ugyanezen folyó *Talmaciu* — *Tolmács* — *Talmesch* falunál ömlik az Olthba, e falunév pedig a besenyő *Talmač* törzsnéből ered s annak emléke, hogy itt a XI—XII. században határőrző besenyők laktak (Györffy: uo. 48—49, 102; Századok 92 [1958] 576—577). Ebből kétségtelen, hogy a Sad—Cód—Zoodt patak völgyének vizei és erdei a besenyőké voltak. 3. A románoknak a Szebeni havasokban való szerepére utalnak egy 1383-i oklevél alábbi szavai: . . . *assumpserunt ipsi Walachi custodiam servandam in omnibus alpibus ad [o: de] Tolmacz usque ad Magnam Villam Walachikalem . . .* (Zimmermann—Werner II. 565; Doc. Val. n. 269). *Tolmacz* a fent említett besenyő település, amely ekkorra már elrománosodhatott; *Magna Villa Walachikalis* a Szebeni havasok északi lábánál fekvő Grossdorf — Sălişte — Szelistye, mely már 1322-ben megtelepült román falunak számítható (Anjou II. 39; Doc. Trans. XIV/2. 50; Doc. Val. n. 36; vö. *Mittelstrass*: i. m. 112—113). A százok birtokjoga és a három népelem jelenléte e területen tehát a Szebeni havasokkal való azonosítást bizonyítja.

¹⁰ A kunok püspökségének székhelye Milko város volt (1279: *civitas de Multo posita in confinibus Tartarorum* Fejér VI/2. 403; Theiner: Mon. Hung. I. 337; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 429; 1332: *episcopatus Mylkouensis* Fejér VIII/3. 636; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 622), mely valószínűleg a Szeretbe ömlő Putna folyó *Milcov* nevű mellékfolyója mellett feküdt (vö. *Benkő J.*: *Milkovia sive antiqui episcopatus Milcoviensis*. Viennae, 1871. 24; *Carol Auner*: *Episcopia Milcoviei*. Revista Catolică. 1912. 544; *Ioan Ferent*: *Cumani și episcopia lor*. Blaj, 1931. 142—146; *Makkai László*: *A milkói [kun] püspökség és népei*. Debrecen, 1936. 24—26; másként *Lükő Gábor*, *Ethnographia* 46 [1935] 103—104). E püspökség Havasalföld és Moldva területére terjedt ki, de 1235 körül hozzá tartozott Brassó város is (Györffy: *Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte in Ungarn bis zum Anfang des XIV. Jahrhunderts*. Bpest. 1960. 25 = *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Bpest. 1960. I.),

¹¹ Turnu Severin — Szörényvár (Craiova).

¹² Valószínűleg Hațeg — Hátszeg (Hunedoara — Hunyad vármegye).

tur[!], *domus hospitalis percipiat*; elrendeli, hogy *Olati ad defensionem terre . . . iamdictis fratribus cum apparatu suo bellico assistere . . . teneantur*, továbbá a rendnek adja *a fluvio Olth et alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam . . . excepta terra Szeneslai voiauode Olatorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt . . . preterquam de terra Szeneslay . . . medietatem reddituum*.

Átírta Innocentius pápa 1250. VII. 29., melynek egykorú másolata: Reg. orig. Innocentii papae III. an. VIII. ep. 533. Archivum Vaticanum. Reg. Vat. XXII. fol. 75—76. Facs.: Doci Trans. XI—XIII/1. 418—420. Ed.: Katona VI. 95—103; Fejér IV/1. 447—454; Theiner: Mon. Hung. I. 208—211; Hurmuzaki-Densusianu I/1. 249—253; Zimmermann — Werner I. 73—76; Doc. Trans. XI—XIII/1. 422—426; Doc. Tara Român. XIII—XV. 285—289. Trad.: Ibid 1—5; Doc. Trans. XI—XIII/1. 329—333. Reg.: Reg. Arp. n. 853; Doc. Val. n. 9.*

7. 1250. VI. 23. IV. Béla, Magyarország királya megújítja azon adományt *Szolouna*¹³ földről, amelyet apja, II. Endre tett Beche fia Iwachin *Scibin*-i¹⁴ comes részére, aki az *Ascenus Burul*¹⁵ bolgár cár segítségére küldött hadjáratban¹⁶ *associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis*¹⁷ harcolt.

XVII. századi másolata: Arch. Nat. Hung. Dl. 36 224. Tartalmilag átírta: I. Mátyás király 1486. X. 14. a szóbanforgó rész említése nélkül: Dl. 335. Ed.: Reg. Arp. n. 926. Trad. (partim): Doc. Trans. XI—XIII/1. 338—341. Reg.: Smičiklas V. 132—133 (1259 !); Századok 1912 (46) 292; *Barabás Samu*: Székely oklevéltár 4; Doc. Val. n. 10.*

8. 1252. VIII. 20. IV. Béla, Magyarország királya Akadas fia Vincencius comesnek, *Sebus*-i¹⁸ székelynek adományozza *Zek* földet¹⁹ *inter terras Olacorum de Kyrch*,²⁰ *Saxonum de Barasu*²¹ *et terras Siculorum de Sebus*.²²

Eredetije 1849-ben a Nemes család hidvégi levéltárában volt. 1758-i hiteles másolatának lehelye 1891-ben: Nagyszében — Hermannstadt — Sibiu Bruckenthal Museum. Collectio Soterius, Vol. XII. Tart. átírta Geréb Péter erdélyi vajda 1479. I. 23., lehelye 1930-ban Cluj — Kolozsvár, Erdélyi Múzeum (ma: Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiilája). Ed.:

¹³ Slanje (Varaždin — Varasd vármegye).

¹⁴ Sibiu — Nagyszében — Hermannstadt (Sibiu — Szeben vármegye).

¹⁵ Asan Boril bolgár cár (1207—1218).

¹⁶ Az 1210. évben, ld. *Karácsonyi*, Századok 46 (1912) 292—294; G. E. Müller, Archiv 38. 312.

¹⁷ Itt a szebeni ispán területén lakó négy népelemről van szó, akiket az 1224. évi *Andream* is megemlít. A *Saxones* alatt a kiváltságolt Szeben vidéki németek (*Theutonicici*), a *Siculi* alatt a Sebeş — Szászsebes — Mühlbach körül lakó székelyek (*terra Syculorum terrae Sebus*), az *Olaci* és *Bissenii* alatt a Szebeni havasok (*silva Blacorum et Bissenorum*) táján lakó románok és besenyők értendők. Ld. fentebb n. 4.

¹⁸ Eredetileg Sebeş — Szászsebes — Mühlbach neve; az innen az Olt mellé költözött székelyek neve továbbra is *sebesi* ~ *sepsi székely* volt, kerületük pedig *Sepsi szék*.

¹⁹ Hágghig — Hidvég, Araci — Arapatak és Ariuşd — Erőd faluk területe.

²⁰ Kírta — Kerc — Kerz, s így ez a fogarasvidéki román földet jelöli. Legújában *Mittelstrass* (i. m. 62—63) feltételezte, hogy itt egy *terra Olachorum de Tyrch* elírásáról lenne szó és a *Tyrch* névben Töres(vár) — Törz(burg) — Bran neve lappangana. E feltevés nem fogadható el a következő okok miatt: 1. A *terra Olacorum* ugyanolyan önálló kerület, mint a *terra Saxonum de Barasu*, másnéven *terra Burza* (n. 1, 2) vagy *comitatus Burcia* (n. 17) 'Brassóvidék' és a *terra Siculorum de Sebus* 'Sepsiszék' s ilyen önálló kerület volt 'Fogarasföld', a töresvári uradalom viszont nem volt önálló kerület. 2. A töresvári uradalom 1294-ben még nem létezett, mert a későbbi területén tett adomány alkalmával nem említik (n. 23); az uradalmat Töresvár 1377 után történeti építése (*Zimmermann* — *Werner* II. 480) után nevezik e helyről. 3. A *terra Olacorum de Kyrch* nem volt szükségszerűen határos *Zek* földdel, mert az oklevél csak általánosságban mondja róla, hogy e három föld (kerület) között feküdt. 4. Az oklevél másolatai és 1479-i tartalmi kivonata egyaránt *Kyrch*-et írnak, márpedig paleográfiailag a *T* nem olvasható *K*-nak.

²¹ Braşov — Brassó — Kronstadt.

²² Ld. a 18. jegyzetet.

Katona VI. 182—183; Fejér IV/2. 147—148; Teutsch—Firnhaber I. 70; Székely oklevéltár I. 9—12, 228; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 254; Zimmermann—Werner I. 78—79. Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 5—6. Reg.: Reg. Arp. n. 977; Doc. Val. n. 11.

9. 1256. XII. 16. IV. Béla, Magyarország királya megerősíti az esztergomi érsek jogait, egyebek között *in decimis percipientis regalium proventuum ex parte Sicularum et Olacorum in pecudibus, pecoribus et animalibus quibuslibet, exceptis terragiis Saxonum, sed ex parte Olacorum etiam ubique et a quocumque provenientium, in regno Hungarie persolvi consuetorum.*

Átírta I. Károly király 1332. III. 15-én két példányban: a) Esztergomi érsekség világi levéltára, A. 1. 4; b) Úgyanott. A. 1. 5. Ed.: Katona VI. 245—248; Fejér IV/2. 384—388; Mon. Ecl. Strig. I. 436—438; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 276—277; Zimmermann—Werner I. 80—81; Doc. Trans. XIII/2. 493—494. Trad.: Ibid. 18—20. Reg.: Reg. Arp. n. 1122; Doc. Val. n. 12. Hitelessége kérdéséhez ld. az 1262. X. 28-i oklevélhez fűzöttet.

10. 1260. II. Ottokár, Csehország királya jelenti a pápának, hogy legyőzte IV. Bélának, Magyarország királyának és a vele együtt harcoló *Comanorum et Ungarorum et diversorum Sclavorum, Sicularum quoque et Walachorum, Bezzerminorum et Hysmahelitarum, scismaticorum etiam, utpote Graecorum, Bulgarorum, Rusciensium et Bsnsensium haereticorum* seregét.

Szövegét fenntartotta: *Annales Ottocariani* (—1278). Ed.: Mon. Germ. Hist. Scriptores IX. 184—185; Gombos: Catalogus I. 165; *Chronicon Bohemiae* (—1329) Cap. 72. Ed.: Ludewig: Reliquiae XI. 300—301; Gombos: Catalogus I. 534—535 az alábbi másolási hibából származó eltérésekkel: . . . *Slavorum, Sicularumque et Vasallorum, Bezzerminorum et Hismahelitarum scismaticorum, ut etiam Graecorum, Gingarorum, Bassierndorum et Bastrensium* . . .; hibásan: Katona VI. 314—318; Fejér IV/3. 15—18; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 287—288. Reg.: Doc. Val. n. 13.

11. [1262]. X. 28 [?]. IV. Béla, Magyarország királya megerősíti az esztergomi érsek jogait egyebek között *in . . . decimationibus . . . pecudum et pecorum provenientium ab Olachis et Siculis, azzal, hogy továbbra is de pecudibus et pecoribus exhibendis ab Olachis et Siculis . . . percipiet decimam partem.*

Eredetije: Esztergomi érsekség világi lt. A. 1. 1. Átírta: I. Károly király 1332. VI. 14. az alábbi eltérésekkel: . . . *pecudum ac pecorum ab Olacys et Siculis . . . de pecoribus et pecudibus erigendis ab Olacis et Siculis* . . . Eredetije: Esztergomi káptalan magánt. 47. 1. 10. (További átíratait ld. Mon. Ecl. Strig. III. 211). Ed.: Katona VI. 391—394; Fejér IV/3. 133—136, VII/5. 331—335; Transilvania 4 (1871) 56; Mon. Ecl. Strig. I. 473—476; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 307—309. Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 41—43. Reg.: Reg. Arp. n. 1302 a; Doc. Val. n. 14.*

Az oklevél hitele kétségbe vonható az alábbi okok miatt: a) Az oklevél az 1270 évre és IV. Béla uralkodásának 28-ik évére (1262/63) van keltezve. b) Az oklevél *per manus magistri Farkasii electi Zagrabienensis, aule nostre vicecancellarii* kelt, holott 1262-ben Farkas csak *electus Albensis* gyanánt szerepel. c) Az oklevél írása nem egyezik a korabeli királyi oklevelek írásával; nehézkes, gyakorlatlanabb írás; a sorközöket nem tartja meg. Ugyanakkor a B iniciálé díszítése gyakorlatlt kancelláriai írásra mutat.

Szentpétery a fentiek ismeretében az oklevelet azzal próbálja menteni, hogy Esztergomban antitadálva állították ki és utóbb a királyi kancellárián pecsételték meg és rajzolták rá az iniciálét. Ez a magyarázat azonban csak részben oldja meg a nehézségeket. A fentiekhez hozzá kell fűznünk, hogy ez az első oklevél, amely a vlach népvét *ch*-val írja (*Olachis*), szemben az ekkor szokásos *Olacis*-szal. (A fenti *Olachis*-t az 1332-i átírat is „visszajavitja” *Olacis*-ra). Befejezésül: azt, hogy hitelesnek vagy hamisnak kell tartanunk az oklevelet, csak az esztergomi érsekség jogainak alaposabb vizsgálata döntheti el; addig

mindenesetre gyanús hitelűnek kell tekintetünk. Egy ilyen vizsgálat fel kell ölelje az 1256. XII. 16-i oklevél hitelességének kérdését is, amit megnehezít, hogy ennek eredetije nem maradt ránk.

12. 1263. István, Magyarország ifjabb királya *Myschouch*-i *Ponyt*-nak adja egyebek mellett *Fenes*, *Machou* és *Gurbeu* földeket, melyen *drauch*-nak nevezett népek laktak, kivéve *Dragun* és *Kodoch* kenézek földjeit.

Stephanus dei gratia iunior rex Hungarie, dux Transsilvanus, dominus Comanorum. Omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in omnium salvatore. Fidelitates et merita subditorum ad ampliandam regalem gratiam in subditis celsitudinem regiam non immerito attrahunt et invitant, ut hoc exemplo fideles ad acquirende gratie cupiditatem multo fortius accendantur. Proinde universorum notitie harum serie declaremus, quod attendentes fidelitates et merita servitiorum *Ponyt* filii Pauli de *Myschouch*²³ dilecti et fidelis nostri, que idem ab ineuntis etatis sue temporibus in multis expeditionibus et casibus regni, nec rebus volens parcere, nec persone, exhibuit fideliter et devote, in recompensationem servitiorum ipsius, volentes grata vicissitudine (!) occurrere, quamquam pro modico reputemus, quod ad presens agimus, respectu eorum que facere intendimus, maxime et precipue, quia ante omnes honus legationis nostre ad Tartaros suscepit liberaliter deferendum et mortem non formidando pro nobis et regni statu, casibus fortuitis se submisit, terram ville *Bogus*²⁴ in comitatu de *Karazna* existentem, terram scilicet eiusdem castri, in qua hospites castri residebant; item in *Transsilvanis* partibus terram *Drauchduarhel*²⁵ vocatam, terram ville *Fenes*²⁶ cum terris *Machou*²⁷ et *Gurbeu*²⁸ vocatis, in qua scilicet populi *drauch* residebant, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis earumdem, exceptis terris *Dragun* et *Kodoch* kenasys, eidem *Ponyt* et suis heredibus, heredumve successoribus contulimus iure perpetuo possidendas. Ut igitur hee nostre collationes robur optineant perpetue firmitatis et ne per quempiam retractentur, presentes concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri *Benedicti* prepositi *Orodiensis*, aule nostre vicecancellarii. Anno domini M^o CC^o LX° tercio.

Átírta és megerősítette I. Lajos király 1347. IV. 17-én *Balug* nembeli *Zeech*-i Péter fiai, Miklós szlavón és horvát bán és *Iuanka Gymus*-i várnagy kérésére, majd 1364. V. 17-én a király a *Zeech*-iek újabb kérésére az oklevélre megerősítő záradékot írt és új (második) pecséttel látta el. Lelőhelye: Arch. Nat. Hung. Dl. 100036 (Batthyány levéltár).

Az oklevél hitelességéhez kétség nem férhet. Az oklevél fogalmazata néhány csekély eltéréssel egyezik István ifjabb király másik 1263-i oklevelével, melyben az ifjabb király az *Ábaujvár* (Heves) megyei *Dumuslou* (ma *Domoszló*) földet, melyen *drauch*-nak nevezett népek laktak (*in qua populi drauch in antea residebant*) *Cumpolth* comesnek adta (Wenzel VIII. 69—70; vö. még uo. 20). A két párhuzamos intézkedés arra mutat, hogy ez évben eladományozásra kerültek a korábban *daróc*-ok (*drauch*, *draucarii*, *draucharii*) által lakott elnéptelenedett földek: a között oklevélben *Drauchduarhel* (*Daróc-Udvarhely Közép-Szolnok* megyében, ma *Odoreu* a *Szamos* mellett); *Fenes* és a hozzá tartozó *Machou* és *Gurbeu* földek *Hunyad* megyében és a fent említett *Domoszló* *Heves* megyében. A *drauch* foglalkozásnév volt; a XII—XIII. századi Magyarország erdős vidékein

²³ Miskolc (Borsod vármegye).

²⁴ Boghiş — Szilágybagos.

²⁵ Odoreu — Szamosudvarhely.

²⁶ Nem azonos a Maros mellett fekvő *Fenes* faluval (erre ld. Csánki V. 89 és alább n.24).

²⁷ Măceu — Mácsó (Hunedoara — Hunyad vármegye).

²⁸ Eltűnt hely az előbbieket mellett.

sokfelé találkozunk e királyi szolgáltatást végző népelemmel és emléküket számos *Daróc~Drauc~Dravce~Zdravci~Drašu* helynév őrzi. E név minden bizonnyal szláv eredetű, de pontos jelentése ismeretlen (vö. *Gombocz — Melich*: Magyar Etymológiai Szótár I. 1278—1279; *Kniezsa*: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Budapest 1955. I/2. 623). A szláv *dravec* szó 'ragadozóállat' jelentése alapján valószínűnek tartjuk, hogy vadfogók, apróvadra vadászók rejlenek mögötte. E korábban *drauch* népelemek által lakott uradalom egy részén 1263-ban *Dragun* és *Kodoch* kenézek földjei feküdtek. A kenészség etnikai vonatkozásai és a földrajzi helyzet — Hunyad megye déli fele, Hátszeg közelében — arra mutat, hogy román népelemek főnökeiről van szó.²⁹ Gazdasági és társadalmi vonatkozásban felmerül a kérdés, hogy itt román kenézek magánbirtokaival, avagy királyi földön élő kenézekkel állunk-e szemben. Az oklevél szavai inkább arra mutatnak, hogy itt királyi földön élő kenézekről van szó. Az ifjabb király ugyanis a korábban *drauch* népek által lakott királyi földet úgy adományozza magánbirtokba, hogy kiveszi az adományozás alól *Dragun* és *Kodoch* kenézek földjeit (*exceptis terris Dragun et Kodoch kenazys*), azaz ezeket nem adományozza el, hanem megtartja őket királyi birtokban. Hasonló kifejezésekkel él IV. Béla király az 1247. VII. 2-i oklevélben, amidőn eladományozza Szörény földet „*excepta terra kenazatus Lytuoy woiuode, quam Olatis relinquimus*” ugyanakkor a Lytuoy földjén lakó románok (*Olatis terram Lytua habitantibus*) jövedelmeit a király élvezi, ill. csak a felét adja át a johannitáknak. Adatok híján nem tudjuk megállapítani, hogy *Dragun* és *Kodoch* kenészségei mekkora területre terjedtek ki. A Miskolc nembeli Ponyt s tőle a Széchy család kezére jutott uradalom azonos lehet azzal, amely 1406 tájától a Bethlen család kezén szerepel s a XV. században Mácsó, Magyarbrettye és Sztrigyplop helységekből áll (Csánki V. 108, 76, 125, 163).

13. [1235—1270] [?] [IV.] Béla, Magyarország királya oklevelet ad *Tyuis*³⁰ et *Gepu*³¹ ac alie quamplures possessiones in districtu de *Sebus*³² existentes birtokoknak hereditaria jogon való birtoklásáról.

²⁹ A *kenaz* méltóságnév magyarországi román vonatkozásban először az 1247-i oklevélben fordul elő (ld. n. 6), második az itt idézett adat, harmadik előfordulás 1315: *in comitatu de Hatzak . . . Dan et Ztonizlov kenezios* (Doc. Val. n. 31; Doc. Trans. XIV/1. 409). Meg kell jegyezni, hogy a legkorábbi előfordulás bolgár kenézeket említi: Anonymus Gesta Hungarorum (1200 körül) cap. 44: *tres kenezij Bulgarorum* (Script. Rer. Hung. I. 91) és 1278-i oklevélben Szerém megyében tűnik fel *Fytlis kenezius* (Hazai okmánytár VI. 234—235; Smičiklas VI. 277—278). Erről nem lehet eldönteni, hogy román népelemek kenéze volt-e (1345-ben VI. Kelemen pápa I. Lajos királyhoz intézett levelében említi románokat a Szerémségben: *Olachi Romani commorantes in partibus Ungarie, Transilvanis, ultralpinis et Sirmiiis* (Theiner: Mon. Hung. I. 694; *Hurmuzaki-Densușianu* I/1. 697—698; Doc. Val. n. 73; Doc. Trans. XIV/1. 266—267), avagy szláv közösség kenézeről van szó. Rogerius elmondja, hogy 1241-ben a tatárok Magyarország területén száz főembert állítottak *caneseos* (~ *canesios*) *id et balimos* (~ *balivos*) (Script. Rer. Hung. II. 581). Kérdéses, hogy emögött a szláv *knez* méltóságnév keresendő, amellyel a tatárok már az oroszok elleni harcokban megismerkedtek, avagy a mongol *kan* ~ *yan* nevért adta vissza Rogerius ilyen alakban. A *balivus* a középlatin *balivus* ~ *ballivus* ~ *baillivus* ~ *bajulus* (du Cange) 'bailly' Rogerius szóhasználatából ered. Minthogy e főemberek a tatárok közül kerültek ki (*quelibet villa elegit sibi regem de Tartaris*) s egyik-másik *canesius* Rogerius szerint ezer falut is kormányozott, ezek mögött román kenézeket keresni nem lehet (így *C. Daicoviciu*—*E. Petrovici*—*Gh. Ștefan*: Nouvelles études d'histoire publiées à l'occasion du XIe congrès des sciences historiques Stockholm. 1960. Bucarest, 1960. 130).

³⁰ *Tövös* eltűnt falu Zăguzeni — Zăguzsény vidékén (Timișoara — Temesvármegye), Csánki II. 68.

³¹ *Gyepü*, ma Prisaca — Gyepesfaló (ugyanott), ld. Csánki II. 39.

³² *Caranșeș* — Karánsebes (ugyanott).

Említi Zeer-i³³ Powsa mester Karassow-i³⁴ comes és Galambuch-i³⁵ várnagy 1350. X. 5-i oklevelében, melynek eredetije: Arch. Nat. Hung. Dl. 91419. Béla király oklevelét 1350-ben Powsa mester előtt bemutatta *Lupchyn woyuoda, alio nomine Johannes appellatus, filius Jwga*, aki ezzel az elődei számára adott oklevéllel igazolta, hogy Tyuis és Gepu birtokok, melyeket elfoglaltak tőle, őt hereditaria jogon illetik; emellett felmutatta [I. Lajos] király és [öccse, István] dux okleveleit, melyekkel elrendelték, hogy az említett Jánost védelmezzék meg birtokaikban. Ezek alapján Zeer-i Powsa elrendeli János beiktatását Tyuis [!] birtokába, ha nem volna ellentmondás. Ha pedig ellentmondás történik, a felek tartoznak okleveleiket bemutatni.

Lupchyn János nevéből, lakhelyéből és vajdai címéből következtethetően román volt. Birtoklása a Sebus-i districtusban a fenti oklevél szerint más jogi alapokon nyugodott, mint az itt lakó románságé. 1352. XI. 8-án az említett Zer-i Possa mester Karassow-i comes és Sebus-i várnagy kiállított egy oklevelet Mutnok-i István fiainak, Juga-nak és Bogdan-nak, mellyel nekik adományozott egy Mutnuk pataka nevű lakatlan földet oly szabadsággal, amely szabadsággal a Seebus kerületi kenézek bírnak szabad falvakat (*in tali libertate, in qua libertate habent liberis villas quenesi in provincia Seebus*).³⁶ A kenézi szabadsággal adott föld királyi birtokban maradt. Jwga fia János viszont 1350-ben öröklött (nemesi) jogon bírt földekbe való beiktatását követelte.

Sajnos e jogot igazoló oklevélről nagyon keveset árul el az 1350-i oklevél. Nem közli Béla király (sorszám kitétele nélkül IV. Bélára vonatkozik)³⁷ oklevelének keletidejét, nem közli, hogy kinek a javára adatott a királyi privilégium és azt sem közli, hogy a megadományozottak minő módon voltak elődei (*predecessores*) Juga fia Jánosnak. Ráadásul az oklevél tartalmát az ispán, ill. notáriusa nem az oklevél szavai, hanem az 1350-i igény ismeretében adja elő. *Sebus districtus* a XIII. századból még nem ismeretes; *Sebus*-i ispán először 1318-ban tűnik fel (Ortvay: Temes I. 13). *Sebus*-i archidiaconatus-ról pedig először az 1332—35 években esik szó (Mon. Vat. Hung. I/1. 148, 150, 159), míg a Csanád-egyházmegyei esperességek korábbi felsorolásai alkalmával nem említik. Az 1350-i jogi igény jelentkezik a *hereditaria* kifejezésben is. IV. Béla okleveleiben ugyan e kifejezés előfordul, de csak akkor, amikor szembe van állítva más jogon (*acquisita, emptitia* stb.) bírt birtokokkal; birtokadományozó és megerősítő oklevelei azonban nem ezt, hanem a *heredes, heredumque successores* ill. a *heredibus, heredumque successoribus* kifejezést tartalmazzák. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy egy ilyen kitéttel adományozott birtok az adományozás ténye által *hereditas*-szá változott. Így pl. Sóvári György 1285-ben és 1288 megkapta Sóvár, Sópatak és Delne királyi falvakat (*villas regales*), s erről az adományról maga Sóvári György 10 év múlva, 1298-ban kiadott oklevelében így beszél: *quum iste hereditates Sowar, Sowpotok et Delna per dictum regem Ladislaum nobis datae fuissent* (Fejér VI/2. 151 és alább n. 16). Végül a IV. Béla oklevelét említő notárius felületes fogalmazásának kell betudnunk, egyrészt, hogy IV. Béla oklevelének állítólagos

³³ Puztaszer (Csongrád vármegye). Bor-Kalán nembeli Pousa 1306—1352 szerepel. Ld. *Karácsonyi* I. 152; Doc. Val. n. 64.

³⁴ Caraş — Krassóvár a hasonló nevű folyó (ma Caraş — Karas) mellett.

³⁵ Golubac — Galambóc (Szerbia).

³⁶ *Pesty*: Krassó vármegye III. 28—29; *Hurmuzaki-Densuşianu* I/2. 28—29; Doc. Val. n. 88.

³⁷ I—III. Béla királyokra az okleveles gyakorlat fejletlensége miatt sem gondolhatunk

tartalmához csatolólág írja az *et nunc eidem de iure pertinerent, quas potentialiter detinerent occupatas in preiudicium eiusdem* szavakat, grammatikailag oly módon, mintha ezt is IV. Béla oklevele tartalmazná, holott értelmileg kétségtelenül az 1350-i birtokfoglalásra és Jwga fia Jánosra vonatkozik; másrészt azt, hogy míg az oklevél elején *Tyuis et Gepu ac alie quamplures possessiones*-ről beszél, az oklevél végén a hibás *predictarum possessionem Tyuis vocatam* fordulattal csak egy birtokot statuáltat János vajdának.

Mindezeket figyelembe véve annyit ténynek fogadhatunk el, hogy János vajda 1350-ben bemutatott egy IV. Béla nevében kiállított oklevelet *Tyuis* és *Gepu* birtokról, mely valószínűleg adománylevél volt, pontos tartalmáról és hitelességének kérdéséről azonban a rendelkezésre álló adatok alapján biztosan nem nyilatkozhatunk.

Amennyiben az oklevél hiteles volt, tartalma a fenti birtokok öröklődő jogú birtoklását igazolta, és János vajda apai ágon való felmenőit illette, ez lenne a legkorábbi oklevél, amely királyi földnek román magánbirtokos kezébe való jutását igazolja. Ez az adat azonban teljesen társtalanul áll.

Magyarországon románok a XIII. században csak királyi földön élhettek, mely alól mentességet csak királyi privilégium adhatott.

Románoknak magyarországi egyházi és világi nagybirtokon való lakására első okleveles adatok IV. László uralkodása idejéből (1272—1290) ismeretesek. IV. László adott engedélyt az erdélyi káptalannak arra, hogy 60 román családot telepítsen *Enud* és *Fylesd* birtokra (n. 19). Ami a legkorábbi világi magánbirtokot illeti, itt a sajátos *Oláhtelek* helynév tűnik fel: 1294-ben III. Endre megerősíti *Brasov*-i Miklóst a IV. Lászlótól nyert *Olahtheleky* birtokában, anélkül, hogy a király egyidejűleg román lakosság birtoklását engedélyezné (n. 23). A *telek* szó jelentése a XIII. század második felében 'terra fincata', 'állatokkal trágyázott föld' volt (*Szamota—Zolnai*: Magyar Oklevélszótár 973—976, vö. Makkai, Kelemen Emlékkönyv. Kolozsvár, 1957. 463 kk.) s a XIV. századtól a dúsan trágyázott pusztá faluhelyeket is jelölték e névvel (*Györffy*: A Túrkevei Múzeum Emlékkönyve. Túrkeve, 1961. 35—38). *Oláhtelek* ezek szerint olyan helyet jelent, ahol románok időszakosan állataikkal tartózkodtak. 1292-ben az *Akus* nemzetség nyert jogot arra, hogy románokat telepítsen (n. 21); 1294-ben Barsa nembeli Roland erdélyi vajda [széplaki] és a váradi püspök [belényesi vagy gyepesi] uradalmán találunk román lakosságot (n. 24); — az utóbbiakat valószínűleg V. István (1270—1272) privilégiuma alapján telepítették.³⁸ 1293-ban pedig III. Endre király arról intézkedett, hogy minden román, aki nemesek vagy bárki más birtokán él, vissza kell telepíteni *Scekes* (Sekaş — Székes) királyi birtokra, s ez alól ad mentességet az erdélyi káptalan által bírt 60 mansióra (n. 22). Mindez arra mutat, hogy a románok egyházi és világi magánbirtokon való lakása a XIII. század második felében kezdődött el, és ez 1293-ig nagy méreteket nem öltött, mert akkor nem lehetett volna gondolni arra, hogy Székes királyi birtokra telepítsék össze őket.

Román magánbirtokossal, aki *hereditaria* joggal bír földet, csak a XIV. század első felében találkozunk. Első okleveles adat: I. Károly király 1326-ban *Zurduky* földet *in districtu Maramorisiensi* eladományozta *Sten* fia *Stanislaus* kenéznek (*kenezio et s u i s h e r e d i b u s, omnem ipsius terre seu populorum in*

³⁸ *Bunyitay*: A váradi püspökség története. Nagyvárad. 1883. I. 113; *Györffy*: Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte 28.

eadem commorantium debitam et collectam more et lege nobilium regni percipiendam). (Vö. Mihályi: Máramaros 6—7; Doc. Val. n. 40; Doc. Trans. XIV/2. 197—198, 381—382).

Mint hogy ettől az időtől kezdve számos oklevélből értesülünk arról, hogy románok nemcsi jogon kapnak birtokot, ezt megelőzőleg pedig nincs adat erre, IV. Béla adománylevelének hitelessége kétségbe vonható. Nem támogatják az oklevél hitelét az 1350-i tartalmi említéskor felhozott kifejezések sem, amelyek IV. Béla oklevelében nem állhattak. Mivel azonban ezek felfoghatók úgy is, mint az 1350-i igény visszavetítései egy egyébként szabályos oklevélre, mivel a krassói ispán 1350-ben beható vizsgálat nélkül ugyan, de hitelesnek fogadta el az oklevelet, és mivel nem ismerjük IV. Béla oklevelének sem eredetijét, sem szövegét, sem hiteles kivonatát, amelyből a hamisítás kétséget kizáróan megállapítható lenne, nincs módunkban hamisnak nyilvánítani, csak gyanús hitelűnek.

Ami az oklevél történeti földrajzi vonatkozásait illeti, a következőket mondhatjuk:

Gepu, magyar *Gyepű* jelentése szerint 'mesterséges hadi torlasz, útelzáró építmény'. Az itt kialakult helység 1496-ban: *Gyepew alio nomine Prezaka* néven szerepel (Csánki II. 39) s kétségtelenül azonos a mai *Prisaca* faluval Karánsebes mellett észak-nyugatra. *Prisaca* szláv eredetű román szó, amelynek jelentése a magyar *gyepű* szóval azonos. *Tyuis*, magyar *tövis* 'spinum', jelentése szerint lehet útelzáró tövisfal, tehát a gyepűvel rokonértelmű. E falu 1440-től *Tyuisck* néven szerepel (Pesty: Krassó III. 374) és a mai Záguzeni — Zaguzsény körül feküdt (Csánki II. 68), tehát az előbbi szomszédságában. Mind *Gepu*, mind *Tyuis* a Temesvárról Szörényvárra vezető főúton feküdt; Karánsebes, Mehádia és Szörény várak megépítése előtt itt állottak e főútvonal legfontosabb határvédelmi építményei. A XI—XII. századi Magyarországon minden, az országból kivezető főútvonal gyepűkkel volt elzárva, amelyek királyi birtokban voltak és a határvármegyék (marchia-k) ispánjainak az igazgatása alatt állottak.³⁹ E lakatlan, vagy gyéren lakott kárpáti gyepűuradalmaknak és a rajtuk levő határvédelmi építményeknek magánbirtokba való adományozása II. Endre uralkodása alatt (1205—1235) indult meg, és IV. Béla uralkodásának a tatárjárás utáni periódusában (1242—1270) folytatódott, amikor a gyepűk határvédelmi szerepét részben a kőből épített várak vették át. Esetünkben *Gepu* és *Tyuis* eladományozása Karánsebes királyi vár felépítésével volna kapcsolatba hozható; bár e várra adatunk csak a XIV. század elejéről van.

Amennyiben tehát az 1350-ben említett oklevél hiteles, ez IV. Béla király uralkodása idején, valószínűbben második, várépítő periódusában kelt és Jwga fia János vajda elődei részére *heredibus, heredumque successoribus* szavakkal kiállított adománylevelél lehetett.

A IV. Béla-féle oklevél hitelességének kérdésétől függetlenül, már az 1350-i visszaemlékezés alapján is ez az adat elfogadható annak bizonyítására, hogy e helyen IV. Béla idejében laktak románok és a gyepű mellett lakó románok említése kapcsolatba hozható azon XIII. század második felében feljegyzett nyugati krónikaadattal, mely szerint a tatárjárás után a Kárpátok átjáróit a románok és székelyek úgy elzárták, hogy azon a tatárok többé nem tudtak átkelni (Gombos II. 1332, 1558).

³⁹ Vö. *Tagányi*, Magyar Nyelv 9 (1913) 97, 145, 201, 254. kk; *Györffy*, Századok 92 (1958) 583.

Az 1350. X. 5-i oklevél szövege a következő:

Magister Powsa de Zeer comes de Karassow, castellanusque de Galambuch dilecto suo magistro Gregorio de Kaza⁴⁰ vicecastellano suo de Sebus dilectionem cum favore. Noveritis quod Lüpchÿn woÿuoda, alio nomine Johannes appellatus, filius Jwga, ad nostram accedens presentiam exhibuit nobis privilegium domini Bele condam incliti regis Hungarie clare recordationis, in quibus continebatur, quod Tyuis et Gepu ac alie quamplures possessiones in districtu de Sebus existentes predecessorum suorum essent et fuissent possessiones hereditarie et nunc eidem de iure pertinerent, quas potentialiter detinerent occupatas in preiudicium eiusdem et quia ipse Johannes woÿuoda litteras dominorum nostrorum regis et ducis nobis presentavit, in quibus videbatur contineri, ut ipsum Johannem woÿuodam in ipsorum possessionibus ab omnibus indebite molestare nitentibus in personis predictorum dominorum nostrorum defensare deberemus, igitur vestre fidelitati presentibus damus in preceptis, quatenus mox visis presentibus ipsum Johannem woÿuodam in predictarum (!) possessionem suam Tyuis vocatam testimonio presentium statuatis et in eadem ipsum vice nostre persone retinendo si non fuerit contradictum, contradictores vero si qui reperti extiterint, in nostram presentiam ad exhibenda sua instrumenta litteratoria⁴¹ venire compellatis et quicumque visis⁴² instrumentis partium iustum fuerit, decernemus⁴³ exposscente equitate, aliud obtentu nostre dilectionis non facturi. Datum in Ilyed⁴⁴ tertia feria proxima post festum beati Mychaelis archangeli anno domini millesimo CCC^o quinquagesimo.

Hátán rányomott pecsét csekély töredékével. Hátirat nincs. Lelőhelye: Arch. Nat. Hung. Dl. 91 419.

14. [1270. II. 26.] Az egri káptalan tanúsítja, hogy *Barcha*-i János fia *Éliás* Demeter fia *Rennoldus*-nak, felesége hitbére (dos-a) fejében tizenöt márka értékben átadott négy lovat, közte három kun és egy román (*Olacorum*) lovat.

Nos capitulum ecclesie Agriensis damus pro memoria, quod iuxta continentiam memorialium litterarum venerabilis patris domini nostri L. dei gratia episcopi Agriensis in die Cinerum coram nobis Elias filius comitis Johannis de Barcha⁴⁵ Rennoldo filio Demetrii marito domine noverce ipsius Elie filie Nicholay de Zolona,⁴⁶ ut nobis per exhibitionem predictarum litterarum ipsius domini nostri episcopi innotuit, procuratori ipsius domine nomine eiusdem domine pro dote sua persoluit quindecim marcas in extimatione, dando eidem pro septem marcis pannos, pro octo autem marcis quatuor equos, tres Cumanicos, quartum Olacorum, quorum unus est siegus pey coloris habens dextrum oculum album et aurem sinistram evacuatam quod vulgo waiut dicitur et signum in scapula in parte sinistra per modum furce, item alius est feketeupey coloris habens signum in sinistra parte in latere ad modum virgule, item tertius ruh coloris habens signum in parte dextra in collo ad modum virge, quartus zius zeu coloris habens signum in aure sinistra. Datum in crastino diei Cinerum.

Hátán azonos írással: „Contra Rennoldum filium Demetrii pro Elia de Barcha” és az egri káptalan rányomott zárpecsétjének töredékével. Lelőhelye: Arch. Nat. Hung. Dl. 84 214 (Bárczay levéltár).

⁴⁰ Kaza (Borsod vármegye).

⁴¹ A szóvégi *a* betű a szó fölé írva.

⁴² Egy fölösleges *in* szótag törölve.

⁴³ A *cer* szótag utólag a szó fölé írva.

⁴⁴ Iliá — Ilyéd (Timișoara — Temes vármegye).

⁴⁵ Bárca (Abaúj vármegye).

⁴⁶ Szalonna (Borsod vármegye).

Az oklevél datálatlan; dátuma azonban biztosan megállapítható Lampert egri püspök azon okleveléből, amelyre a fenti oklevél hivatkozik. Az egri püspök 1269. XII. 8-án adott ki egy *Datum pro memoria* kezdetű oklevelet, melynek értelmében Demeter fia Ronnaldus, felesége, *Zolovna*-i Miklós leánya hitbére (dos-a) ügyében úgy állapodott meg *Barcha*-i János fia Éliással, hogy Éliás az eljövendő február 26-án (*in die Cinerum*) tizenöt márkát fizet becsértékben Ronnaldusnak. (Kiadva: Wenzel VIII. 253; eredeti: Arch. Nat. Hung. Dl. 83129 [Bárczay levéltár]). A tanulmányunkban kiadott oklevél, mely *in die Cinerum* kelt, tanúsítja 15 márka értékben posztó és négy ló átadását. Ezek közül három ló „kun” (*tres Cumanicos*),⁴⁷ a negyedik ló „*Olacorum*” megjelölésű, tehát egy a románokra jellemző lófajtáról van szó. Ez utóbbi ló jellemzőképpen az oklevél elmondja, hogy *zius zeu* színű, ami a régi magyar nyelven *szüis szó*, azaz ’szíjjas ill. csíkos szürke’ jelentésű.⁴⁸ A ló bal fülén tulajdonjellel volt ellátva. A románok lova kétségtelenül az a kistermetű, dús sörényű és farkú ló, amelyet a dél-erdélyi és máramarosvidéki románság ma is tart s melyet a magyarság *mokány* szóval jelöl. E szó a román *mocan* szóból származik, melynek Tiktin szótára a következő jelentést tulajdonít: ’bezeichnet die siebenbürger, das Gebirge bewohnenden, vornehmlich Schafzucht treibenden Rumäner u. deren Ankömmlige’ (II. 1002).

Azzal, hogy milyen szerepe volt a lónak a Balkán-félszigeti kétlegelős pásztorkodást folytató románok gazdasági életében, legutóbb Gyóni foglalkozott: „... a vonulásokon ... a málhát (sátortakarók, gyapjútakarók, élelmiszer [kukorica, só], ruhák és edények) lóháton szállítják.” „Minden családnak van bizonyos számú juha, kecskéje és lova, a tulajdonos család jegyével megjegyezve.” „A lóban gazdag családok fiatalemberei fuvaroséletet élnek. Így használják ki a lóállományt, mely egyébként évente csak kétszer, a vonulás heteiben van igénybevéve. Lóállományuk lehetővé teszi azt is, hogy a Balkán-félsziget nagyobb városainak piacaira elvigyék sajt- és gyapjútermékeiket és maguk árulják azokat.” Fuvarozást folytató románokról már Ioannes Skylitzes említést tesz bizánci császárrónikájában a 976. év eseményeiről szólván. Sámuel bolgár cárrá választásának előzményeként elmondja, hogy testvére, Dávid, Kastoria és Prespa között megöltetett „valamilyen fuvaros vlachok által” (*παρά των Βλάχων ὀδῖτων*).⁴⁹ Ezen adathoz Gyóni a következő magyarázatot fűzte: „E vlachok *ὀδῖται* jelzője megfejtésének a kulcsa egy jóval későbbi, XII—XIV. századi szerb analógiában található meg. A szerb oklevelek azokat a vlach jobbágyokat, akiknek foglalkozása a kétlegelős pásztorkodás volt, kijelatoroknak nevezték. Feladatuk a szerb királyok, illetőleg a monostorok nyájainak őrzése volt. Ezenkívül pedig bizonyos munkaszolgáltatásokra (fuvarozás, kaszálás, gyapjúfeldolgozás) voltak kötelezve. A kijelator elnevezés, mely a latin *calator* ’málháslóhajtó’ s a mai román *călător* ’utazó, vándorló’ szavakkal függ össze, valószínűleg a középkori vlach szó egyszerű szerb átvétele, pontos megfejtője Skylitzes *ὀδῖτης*-ének s ’fuvaros’-t jelent.⁵⁰

Arra, hogy az erdélyi románság gazdasági életének is tartozéka volt a ló, először egy 1326-i megállapodásból derült fény, melynek értelmében a *Filesd*-i

⁴⁷ Kun lovat említenek már 1220-ban Behinch comes végrendeletében: *equum Cumanicum* (Fejér III/1. 303).

⁴⁸ A *szü* és *szó* szavakra ld. Magyar Oklevél-Szótár. Bpest. 1902—1906. 923, 936, 1203.

⁴⁹ CB. II. 435.

⁵⁰ Gyóni M.: A balkánfélszigeti vlachok kétlegelős pásztorkodása a középkorban. A MTA I. osztályának közleményei 1. (1951) 339—346. = La transhumance des vlaques balkaniques au moyen âge. Byzantinoslavica 12. (1951) 31—39.

kenézek Garmanus várnagynak védíj és a neki okozott károk fejében tartoznak adni egyebek mellett *unum equum quinque marcas denariorum ... valentem* (Doc. Val. n. 38; Doc. Trans. XIV/2. 374). Egy 1334-i Kolozs megyei kiadvány szerint magyaroktól szerzett lóról esik szó: *asseruit idem Dragmer kanazius, quod filii sui unum equum et unam cabellam Johannis fratris Gereu furaverunt* (Doc. Trans. XIV/3. 582 és facsimile). A román lovaknak a magyarok között való terjedésére mutat azon adat, mely szerint a Báthoryaknak 1354-ben román lovakból álló ménesük is volt, melyet Pócson (Szabolcs megye) tartottak. Az osztozás során *equatia eorum maiori, exclusa equatia Olahaly, in tres dividerent partes coequales* (Anjou VI. 158; Doc. Val. n. 92).

15. 1283. IV. László, Magyarország királya megerősíti a *Ratold* nemzetség tagjainak osztozását, melynek során *possessiones Wylak*,⁵¹ *Kuesd*⁵² et *Olahteluk*⁵³ *vocate in comitatu Byhoriensi* Leustachius és Oliverius fiainak birtokába jutnak.

Eredetije a leleszi prépostság országos levéltárában [1955-ben: Jasov, Archiv] Acta Ann. 1223—1359. n. 2A; 1364. V. 17-i átírata: Dl. 89 370. Ed.: Katona VII. 885—886 (partim); Fejér V/3. 174—175 (partim), VII/2. 99—102; Wenzel XII. 382—384; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 446. Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 245—246. Reg.: Reg. Arp. n. 3233; Doc. Val. n. 15.

Az oklevélről Szentpétery és Borsa megállapította, hogy hamis: „Ezt az eredeti oklevélnek igen fejlett (XIV. századra mutató) írása, továbbá a kezdő L betűnek IV. László korában szokatlan módon történt diszítése bizonyítja.” (Reg. Arp. n. 3233.) E véleményt az általunk megejtett paleográfiai vizsgálat megerősíti. A hosszú betűknek erős, 35—40°-os dőlése I. Lajos-kori kéz művére mutat. Emellett hibás a király címében az országnevek sorrendje is; ehelyütt *Bulgarie, Comanieque rex* áll a IV. László okleveleiben szokott *Cumanie, Bulgarieque rex* helyett. Az első hiteles oklevél, amelyben a Bihar megyei *Olahteluke* előfordul, 1324-ből ismeretes (Doc. Val. n. 37; Doc. Trans. XIV/2. 123).

16. 1285. I. 8. IV. László, Magyarország királya Simon fia György mesternek adja *Sowar, Sopatak* és *Deline* falvakat, egyebek között azon érdemeiért, hogy *Lythway* vajdát legyőzte.

Ladyzlaus dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Comanie Bulgarieque rex. Omnibus Christi fidelibus presens sriptum inspecturis salutem in vero salutari. Provida regum discretio tam circumspectam erga sibi fideles famulantes debet habere diligentiam, ut quanto quis sibi fidelius famulatur. tanto propensius munificentie sue donis remunerandus fore censeatur. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod consideratis fidelitibus et servitiorum meritis, que nobis magister Georgius filius Symonis⁵⁴ post obitum karissimi patris nostri felicis memorie, dum regni sumus gubernacula adepti, idem in diversis regni nostri expeditionibus fidelitatem corone regie debitam tota alacritate exhibuit, que per singula longum esset recitari, et presentibus inseri tediosum, tamen pauca de pluribus presentibus duximus annotanda. Primo videlicet, cum Lorandus filius Mark⁵⁵ per suam infidelitatem

⁵¹ Uileacu de Criş — Pusztatújlak.

⁵² Cuieşd — Kövesd.

⁵³ Eltűnt hely az előbbiekek mellett (Csánki I. 618; *Jakó Zsigmond*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bpest. 1940. 309).

⁵⁴ Baksa nemzetségbeli Simon fia [utóbb Sóvári] György (Karácsonyi I. 160).

⁵⁵ Márk fia Roland szepesi ispán már 1275. IV. 3 előtt fellázadt és leveretett (Reg. Arp. 2596), második lázadása 1277-re esett (*Szabó Károly*: Kun László. Bpest. 1886. 58).

terram nostram Scepusiensem,⁵⁶ unacum Gylnuchbana,⁵⁷ et terram Nyr⁵⁸ ultra partem de Tyzael⁵⁹ usque ad partem Transilvaniam contra nostram regiam maiestatem potentialiter occuparet et detineret, dictus magister Georgius unacum aliis baronibus nostris, videlicet cum magistro Fynta⁶⁰ de precepto nostro, dum contra ipsum irruisset, idem Lorandus in eodem conflictu exitisset interemptus. Cuius post mortem cognatus eiusdem nomine Gregon,⁶¹ cum predicta occuparet, idem magister Georgius cum aliis nostris fidelibus contra ipsum viriliter dimicando captivavit eundem et nobis adduxit, quem nos propter suam infidelitatem fecimus decollari. Ceterum in expeditione, quam nos habuimus contra regem Bohemorum,⁶² eundem magistrum Georgium ad sciendum et videndum exercitum eiusdem regis Bohemie misissemus, unum cuneum exercitus eiusdem ante accelerationem nostram viriliter debellavit, et tres milites honeste armatos Bohemos cum ipsorum dextrariis in area certaminis captos nostre maiestati presentavit; quos domino Radolpho regi Romanorum⁶³ donavimus, et in magno conflictu cum eodem rege Bohemie idem magister Georgius repente irruit et orrendam inimicorum aciem armatam pluribus adornatam, ubi fortiter dimicando extitit vulneratus, et novem Bohemos captivavit. Demum etiam cum nos in etate puerili post obitum karissimi patris nostri regnare cepissemus. Lythway wayuoda⁶⁴ una cum fratribus suis per suam infidelitatem aliquam partem de regno nostro ultra alpes existentem pro se occuparet et proventus illius partis nobis provenientes nullis amonitionibus reddere curabat, sepedictum magistrum Georgium contra ipsum misimus, qui cum summo fidelitatis opere pugnando cum eodem ipsum interfecit et fratrem suum nomine Barbath captivavit et nobis adduxit; super quem nos non modicam quantitatem pecunie fecimus extorquere, et sic per eiusdem magistri Georgii servitium tributum nostrum in partibus eiusdem nobis fuit restauratum. Item in expeditione nostra, quam contra infideles Comanos nostros habuimus,⁶⁵ idem magister Georgius ante oculos nostre maiestatis in ipsos tanquam leo fortis irruit, ubi equi subsidio destitutus in ipsa area certaminis acerbissime preliavit, et diversa ibidem vulnera recepit sagittarum atque lancearum. Ceterum [cum]⁶⁶ ad Dormanum⁶⁷ ad colloquium sub spe pacis accessissemus, ubi quosdam barones nostros captivavit, idem magister Georgius nobis fidelissima obsequia ibi exercuit et impendit, et unum de sociis Dorman eiusdem captum adduxit. Insuper cum nostros homines fideles Transilvanos una cum Comanis nostris contra Dormanum et Bulgaros misyssemus, magistrum Georgium exercitus capitaneum preficentes, idem magister Georgius loco in eodem grata obsequia exercuit et condigna honori regie maiestatis, licet maiora et potiora mereretur; de plenitudine nostre gratie, ex certa scientia et mera liberalitate, de prelatorum et baronum nostrorum consilio, ipsi magistro Georgio, et per eum suis heredibus heredumque suorum successoribus quasdam villas nostras regales Sogar,⁶⁸ Sopatak et Deline⁶⁹ vocatas, in

⁵⁶ Spiš — Szepes vármegye.

⁵⁷ Gelnica — Gölnicbánya (Spiš — Szepes vármegye).

⁵⁸ Nyírség vidék (Szabolcs vármegye).

⁵⁹ Tiszántúl.

⁶⁰ Alba nemzetségbeli Dávid fia Finta (Karácsonyi I. 3., 23).

⁶¹ Geregye nemzetségbeli Pál fia Geregent 1277 végén győzték le (Karácsonyi II. 14).

⁶² II. Ottokár cseh király (1253—1278) 1278. VIII. 26-án győzetett le a Morva melletti esatában.

⁶³ Habsburgi Rudolf német király (1273—1292).

⁶⁴ Azonos lehet az 1247-ben szereplő *Lytuoy* vajdával (n. 6); az ellene való harc IV. László uralkodása kezdetén, 1272-ben volt.

⁶⁵ IV. Lászlónak két hadjárata volt a kunok ellen, 1280-ban és 1282-ben. Ld. *Karácsonyi*. Századok 35 (1901) 626 kk.

⁶⁶ *Cum* a jelen átirathól hiányzik; a többi variáns alapján pótolható.

⁶⁷ *Dorman* más forrásokból ismeretlen. Neve török (kun) eredetű (*Rásonyi László*: Valachio-Turcica. Berlin. 1927. 19 (Gragger Festschrift); AECO 1 (1935) 233. Valószínűleg az Oltól keletre elterülő Cumania kunok lakta síkságának főnöke; neve talán Dormanesti falunévben él.

⁶⁸ Solivar — Sóvár (Šariš — Sáros vármegye).

⁶⁹ Eltűnt faluk az előbbi mellett (Csánki I. 293, 310).

comitatu de Sarus existentes, simul cum fodina seu puteo salis ibidem existenti, quamlibet earum cum suis utilitatibus, attinentiis uniuersis, sub metis antiquis et prioribus distinctionibus terminorum dedimus, donauimus, tradidimus et contulimus iure perpetuo pacifice et irrevocabiliter possidendas, tenendas et habendas. Hoc etiam expresso, quod quia ipse magister Georgius ad diversa negotia et seruitia nostra semper promptus et paratus erat exigenda, a nobis petiit humiliter et devote, quod ipsum, si absque liberorum propagatione mori in aliquo casu contingeret, predictas suas acquisitiones a nostra regia maiestate fratribus suis, videlicet Boxa, Thome et Syomoni comitibus liberam haberet legendi et donandi facultatem. Ipsi autem Boxa, Thomas et Syomon comites instanti coram nobis personaliter constituti nobis retulerunt viva voce, quod si predictus magister Georgius, frater ipsorum domini pietate prosequente aliqua prole dotaretur, nec de sua propria persona, nec de suis heredibus ipsi in propriis personis eorum, nec non et heredes eorundem, de predictis possessionibus peterent partem, nec habere aliquam de eisdem vellent portionem, et ad hoc se spontanea commiserunt voluntate. Et quia mete eorundem possessionum et distinctiones in nostra notitia non constabant, magistrum Mathyam archidiaconum Novi Castri,⁷⁰ comitem capelle consortis nostre karissime, adiuncto sibi socio Andrea comite nostro de Sarus ad reambulandas et statuendas ipsas terras misimus, qui postmodum ad nos redeuntes retulerunt, quod presentibus omnibus commetaneis et vicinis dictas terras reambulassent, et dicto magistro Georgio statuissent, nullo contradictore existente. Quarum quidem terrarum mete et distinctiones, sicut iidem nobis recitarunt et inscriptis reportarunt hoc ordine distinguntur: Prima meta, que separat a terra Kenty,⁷¹ incipit a parte occidentali in capite cuiusdam rivuli, quod vulgo nuncupatur Kyspotak, et deinde descendit ad alium rivulum, qui Zentygeteupatak nuncupatur, et per eandem descendit ad fluvium Tarcha,⁷² et ibi saliens ipsum fluvium Tarcha circa Berkuslaza, inde descendit per eundem fluvium versus meridiem, et pervenit ad quendam fluvium Mogashydpotoka nominatum, qui separet a terra Izbeeg, et deinde per eundem fluvium per magnum spatium vadit versus partem orientalem, et pervenit ad unum rivulum qui vocatur Zarazpotohok, et [per] ipsum rivulum vadit ad partem septentrionalem, et cadit in caput cuiusdam rivuli Keuruspotok, et per ipsum fluvium descendendo veniet ad locum Kyrzallassa, et ibi cadit in fluvium Delne, et ipsum fluvium Delne transeundo cadit in rivulum Lazpotohok nuncupatum, et per ipsum ascendendo adhuc ad partem orientalem pervenit ad quendam montem, qui Zumurhige nominatur, et inde descendit ad locum Wethne nominatum, et ibidem cadit iterum ad fluvium Delne, et per eundem fluvium ascendit ad plagam orientalem, et pervenit ad quendam fluvium Bystrepotoka vocatum, et inde descendit ad fluvium Thopl,⁷³ et per eundem fluvium ascendit ad fluvium Rednykteu vocatum, et per eundem venit ad monticulum Mogloch, et inde venit ad unum berek, et ipsum saliendo versus meridiem cadit ad magnam viam, et per eandem viam eundo adhuc ad meridiem cadit in fluvium Sebus, et salit ipsum ad partes meridionales, et per eandem viam venit ad caput cuiusdam fluvii Medyespotohoka, qui separat a terra populorum de Kelemes,⁷⁴ et per eundem per magnum spacium descendendo versus occidentem ad finem dicti fluvii vadit ad stagna quedam, que vulgo Kendermachala nuncupantur, deinde descendit ad fluvium Zukcheu,⁷⁵ ubi est transitus in eadem aqua, et per eandem aquam descendit versus meridiem usque ad illum locum, ubi ipsa aqua cadit in alium fluvium Tharcha nominatum circa villam Aryus filii Ech, et per ipsum fluvium Tharcha descendendo in magna quantitate spacii venit iterum ad locum Berkuslaza superius dictum et ibi terminatur. Et ut nostre donationis series robur optineat perpetue firmitatis, nec ullo unquam tempore valeat in irritum retractari, litteras nostras presentes eidem magistro Georgio super premissa donatione

⁷⁰ Abaújvár (Abaúj vármegye).

⁷¹ Kendice — Kende (Šariš — Sáros vármegye).

⁷² Torysa — Tárca folyó.

⁷³ Topl'a — Tapoly folyó.

⁷⁴ Kelemes — Kellemeš (Šariš — Sáros vármegye).

⁷⁵ Sekčov — Szekcső folyó.

concessimus, dupplicis sigilli nostri munimine roborando. Datum per manus venerabilis patris Thome dei gratia episcopi Vachyensis, aule nostre cancellarii, dilecti fidelis nostri, anno domini M^oCC^o octuagesimo quinto, regni autem nostri anno quartodecimo, sexto Idus Ianuarii.

Az elveszett eredetit (A) átírta I. Károly király 1326. I. 20-án (A^o) s ezt I. Lajos király 1367. X. 2-án (A^o). Lelőhelye: Arch. Nat. Hung. Dl. 57357 (Sóvári Soós levéltár).

Ennek az oklevélnek két hamis változata, van s az irodalomban csupán a hamis változatok voltak ismeretesek. Az első változat (B) szerint 1285. I. 8. IV. László *Sowar*, *Sowpotohok* és *Delne* falvakat Simon fia Györgynek adja. A románokra vonatkozó részben a következő változatok vannak: ... *Lythen woyuoda ... proventus illius partis nobis pertinentes nullis ammonitionibus ... summo fidelitatis ... in eisdem parthibus ... super quid ... peccunie fecimus extorquere ...* (Állítólagos eredetije Dl. 57213 [Sóvári Soós levéltár]. Facs.: *M. Holban—V. Sacerdoteanu*: Culegere de facsimile pentru școala de archivistica. Seria latină. Fasc. I. n. 1. Kiadta határleírás nélkül: Katona VII. 911—916; *Wagner*: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii—Cassoviae, 1780. 293—297; *Bárdosy*: Supplementum analectorum terrae Scepusiensis. Leutschoviae, 1802. 234—244; *Fejér* V/3. 274—277; Hadtörténeti Közlemények 1890. 582—585 [ugyanitt magyar fordítás]). Ugyanezt átírta a szepesi káptalan 1346. X. 3. (B^o) a románokra vonatkozó részben a következő változásokkal: ... *Ljhton woyuoda ... amonitionibus ... pecunie fecimus extorquire ...* (Eredetije: Dl. 57319. Ed.: *Wenzel* XII. 438—441; *Hurmuzaki-Densușianu* I/1. 457—459; *Doc. Țara Român. XIII—XV.* 289—291 [partim]. Trad.: Ugyanott 6—8 és *Doc. Trans. XIII/2.* 271—273 [partim]. Reg.: *Reg. Arp. n. 3351*). A másik hamis változat (C) szerint 1285. I. 8. IV. László *Sowar*, *Sowpotok*, *Delnam*, *Zarbuith* et *Chizdezdeh* falvakat várépítési joggal Simon fia Györgynek adja. A románokra vonatkozó részben a következő változatok vannak: ... *obitum patris ... Lython woyuoda ... proventus illius partis nobis pertinentes nullis ammonitionibus ... summo fidelitatis ... super quam ... pe(c)unie fecimus extorqueri ... in eisdem partibus ...* (Állítólagos eredetije 1935-ig az Ernst gyűjteményben volt Budapesten, amikor árverezés útján ismeretlen tulajdonba került. Fényképe: Arch. Nat. Hung. Dl. 105230. Ed.: *Wenzel* XII. 434—347; *Hurmuzaki-Densușianu* I/1. 454—456. Reg.: *Doc. Val n. 16*; *Reg. Arp. n. 3350*.)

Ezen oklevélesoportnak B-vel jelölt példánya, a Dl. 57218 alatt őrzött állítólagos eredeti kétségtelen hamisítvány. Az oklevelet levakart hártýára írták; ultraviolet fény mellett világosan kivehetők az első sor felett két kivakart sor nyomai, bár a régi szöveg nem olvasható el. Az oklevél írása nem korszerű, mesterkéltén régiesítő; vonalvezetése bizonytalan, határozatlan és nem gyakorlott kézre vall (vö. *Reg. Arp. 3350*). A hamisítás akkor derül ki a legvilágosabban, ha írását összehasonlítjuk két egy héttel korábban kelt hiteles királyi oklevél (Dl. 1170, *Reg. Arp. 3348* és *Esztergomi káptalan magán levéltára* Lad. 40. f. 1. n. 17, *Reg. Arp. 3349*) írásával. Az oklevél fogalmazata is hibás; legfeljebb, hogy a protocollum-ban az *inscriptio*-ból az *Omnibus* után kimaradt a *Christi fidelibus* kifejezés. E hamisítvány 1346-ban már meg kellett legyen, mert ekkori átírata (B^o) hitelesnek látszik, s ez átíratot 1354. III. 5-én bemutatták Tamás országbírónak (Dl. 57347 és Dl. 64054).

Az oklevélesoport C-vel jelölt példánya, mint a Dl. 105230 alatt őrzött fénykép írásának vizsgálatából kiderül, szintén hamis. Írása gyakorlatlan és korszerűtlen (vö. *Reg. Arp. 3350*). A hamisító ezen oklevélhez alapul a B-vel

jelölt hamisítványt vette, amit bizonyít a hibák átvétele (pl. *Christi fidelibus* hiánya; *Lithen* > *Lithon*; *provenientes* helyett itt is *pertinentes* stb.). A hamisító tartalmilag is bővítette az oklevelet, amennyiben három falu helyett öt falut nevezett meg, a határjárást átalakította és beszúrta a várépítési jog adományozását.

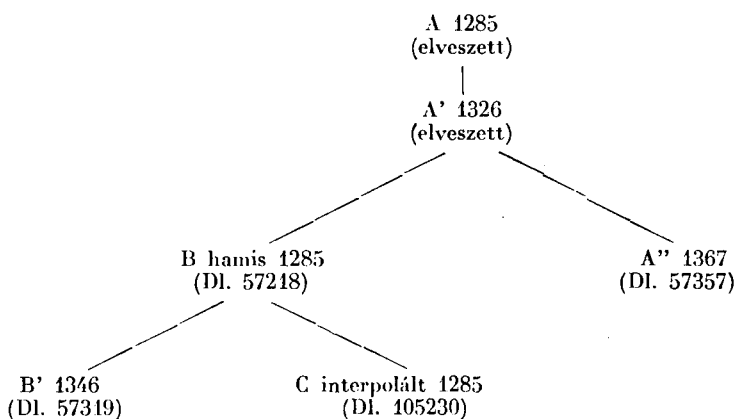
Az általunk teljes terjedelmében kiadott oklevélszöveg (A'') csak átíratból ismeretes; írása nem vizsgálható meg. Annak ellenére, hogy kétszeres átíratban maradt fenn, szövege teljesebb és hibátlanabb a hamis B és C példánynál. Így pl. az *inscriptio* az *Omnibus Christi fidelibus* szavakkal kezdődik; helyesebben őrizte meg a *Gregon* és *Lythway* személynéveket, a *Dorman* elleni harc leírásában helyesen *sub spe pacis*-t ír a B és C példányok *sub specie pacis* kifejezésével szemben stb. Minthogy nem tételezhető fel, hogy a helyesebb névalakok és kifejezések az átírás során keletkeztek, az 1326-ban és 1367-ben átírt szöveget kell eredetinek tartanunk.

Felmerül az a kérdés is, hogy vajon hiteles volt-e az A példány, amelyből a többi levezethető. Hitelessége ellen fel lehet hozni, hogy IV. László 1288-ban kiadott egy oklevelet, melyben Simon fia Györgynek adja *Sowar* és *Sopotok* királyi falvakat a *Topl*-ig terjedő erdővel azon régi határok mellett, amelyekkel e föld IV. Béla idejében rendelkezett; érvénytelennek nyilvánítja minden e földre kiadott korábbi oklevelét és vár építését engedélyezi *Souar* földön (Dl. 57222, Fejér V/3. 393—397, Reg. Arp. 3502; átírta III. Endre 1291. II. 25-én: Dl. 57223). Az a körülmény, hogy a király új adománylevelet ad a három évvel korábban adott privilégiumra való hivatkozás nélkül, a IV. László idejében fennállott zavaros viszonyok ismeretében feltehető. Inkább kifogásolható, hogy e hiteles 1288-i oklevélben *Delne* nem szerepel az adományozott faluk sorában. *Delne* birtokról azonban tudnivaló, hogy a *Delne* patak völgye teljesen soha sem volt Simon fia György egyedüli birtoka. Kiderül ez magából az 1285-i határjárásból, továbbá a *Delne*fő birtokra vonatkozó oklevelekből (1247: Fejér VI/2. 377 és F. Janota: *Bardyjów* 132; 1272: Dl. 799, Fejér V/1. 190—191, V/2. 42—43; 1274 (?): Dl. 1269, Hazai okmánytár VIII. 276). Ugyanakkor Simon fia György *Delne*-i birtokát 1288. X. 6-án eladományozta hívének, *Pyrus Péter*nek (l. alább n. 18) s így megmagyarázható, hogy IV. László 1288-ban kiadott adománylevelébe nem vették fel. Az 1285-i A oklevél hitelessége mellett szól, hogy ebben várépítési engedély nem szerepel, viszont 1288-ban már ezt a kiváltságot is bevették. Ha az A példány 1288 után keletkezett volna, ebben is szerepelt volna a várépítési jog. A hamis B példányba ez azért nem került be, mert a B-ben az A-hoz viszonyítva nincs interpolatio, csupán szövegromlás. A B példány alapján interpolált C példányba viszont utólag belevették a várépítési jogot. Támogatja az A példány hitelességét az a körülmény is, hogy III. Endre 1291. VIII. 28-án kiadott oklevelében megerősítette Simon fia Györgyöt *Sowar*, *Sopotok* és *Delna* birtokában IV. László adománylevelére hivatkozva (Dl. 50543, Fejér VI/1. 123—125), továbbá az, hogy Simon fia György 1298-ban kiadott oklevelében elmondja, hogy e három birtokot: *hereditates Sowar, Sowpotok et Delna* IV. Lászlótól kapta, s mivel vár nem volt rajta, megbízta *Ypolitus* fia *Tamást* egy *Tarkeu* nevű hegy őrzetével, amíg megépítette várát rajta (1300-i átírata: *Szepesi* káptalan országos levéltára. 3. Met. Cottus Sáros. 1. 12, Fejér VI/2. 150—152). Végül oklevélünk hitelességét támogatja Simon fia György 1288. október 6-án kelt oklevele, mely szövegezésében oly mértékben követi az 1285. I. 8-án kiadott A szöveget, hogy *Lythway* nevét is *Lythuay* formában vette át (l. alább n. 18).

Ezek után felmerül a kérdés, hogy miképpen állhatott elő, hogy egy kétszeres átírás (A'') őrzi a hiteles szöveget, ugyanakkor, amikor két hamis eredet oklevél (B és C) áll rendelkezésre.

Ezt csak azzal magyarázhatjuk, hogy az eredeti hiteles példány elveszett, de szövege másolatban vagy átíratban (1326) fennmaradt. Mikor azután a birtok peressé vált, s be kellett mutatni az eredeti oklevelet, szükségessé vált egy eredeti hamisítása. *Sowar*-i György fia Péter már 1328-ban bemutatta Pál országbírónak IV. László adománylevelét *Sowar*, *Sowpatak* és *Delne* birtokról (DI. 57287, kivonatosan: Fejér VIII/3. 332—333), azonban nem tudjuk kétséget kizáróan eldönteni, hogy ekkor még a hiteles eredetit vagy már a hamisítványt mutatták be.

Annál feltűnőbb módon szerepelt az oklevél egy 1353—1359 húzódó perben. 1353-ban Paharus Péter megkapván a sóvári uradalommal szomszédos *Kapy* birtokot,⁷⁶ be akarta magát iktattatni, de a sóvári határ felől ellentmondott Sous Miklós. Az országbíró 1354. I. 13-ra, majd 1354, III. 5-re rendelte el az oklevelek bemutatását, amikor is Sous Miklós bemutatta IV. László 1285-i oklevelének 1346-i szepesi káptalani átíratát. Paharus Péter azonban nem elégedett meg az átíratral, hanem követelte IV. László eredeti oklevelének bemutatását. Tamás országbíró 1354. V. 1-re rendelte el a bemutatást, közben azonban meghalt és az új országbíró, Drugeth Miklós az 1354. aug. 24. utáni napokra, majd 1355. I. 20-ra, majd V. 1-re, majd X. 6-ra halasztotta a bemutatást. Sous Miklós mindez alkalmakkor elmulasztotta az eredeti bemutatását. Közben azonban Drugeth Miklós országbíró is elhunyt és az új országbíró, Széchy Miklós 3 márká bírság terhe mellett rendelte el az eredeti bemutatását 1356. I. 13-ra. Sous Miklós ekkor ügyvédjét a királyi kápolna ispánjának megbízólevelével és IV. László oklevelével együtt küldte az országbíró elé, aki elfogadta az 1285-i adománylevelet *Sowar*, *Sopataka* és *Delyne* adományozásáról (DI. 64054 = DI. 57347). Az eredeti bemutatásának évekig való halasztása arra mutat, hogy sokáig nem merték bemutatni a B példányt, melyet bizonyára Sous Miklós hamisított, talán az 1326-i átírat alapján. A B példány alapján hamisították a C példányt, mely tudomásunk szerint nem került felhasználásra. A szóbanforgó oklevelek összefüggése ezek alapján az alábbi módon vázolható:

⁷⁶ Kapušany — Kapi (ugyanott).

17. 1288. Ladomer esztergomi érsek tudatja *preposito, decanis, plebanis universisque nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et Volachis de Cybiniensi*⁷⁷ *et de Burcia*⁷⁸ *comitatibus Transillianis*⁷⁹, hogy a király⁸⁰ nem tartotta meg egyebek mellett azon ígérteét, hogy a tatárokhoz nem küld követet, ezért elrendeli, hogy a címzettek a tatárokhoz küldött követeket excommunicálják és elfogják.

Egykorú másolata: Paris, Archives Nationales. Ed.: Karácsonyi, Századok 1910 (46) 8—11; Revista Istorică 9 (1923) 30—32. Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 296—299. Reg.: Doc. Val. n. 17.

18. 1288. X. 6. Simon fia György mester *Delne föld részét Pyrus Péter comesnek adja egyebek mellett azon érdemeiért, hogy Lytuay vajda ellen harcolt.*

Nos magister Georgius filius Symonis⁸¹ memorie commendantes tenore presentium significamus quibus expedit univrsis, quod consideratis fidelitatis et servitiorum meritis Petri comitis dicti Pyrus filii Iohannis, dilecti et fidelis nostri, que nobis ab evo suo puerili nostro lateri adherendo in diversis casibus fortune fideliter exhibuit et impendit, que per singula longum esset retractari et presentibus inseri tediosum, tamen pauca de pluribus presentibus duximus annotanda: Primo quando cum Rorando filio Mark,⁸² utique infidele regis et regni ex preceptu (!) incliti L. dei gratia regis Vngarie, domini nostri, conflictum habuissemus, in ipsa punгна idem Petrus comes iuxta latus nostrum viriliter dimicando letaliter exstitit vulneratus. Ceterum quando cum eodem domino nostro contra regem Bohemorum conflictum habuissemus, idem Petrus comes in eodem exercitu ad evidentiam et scitum eiusdem domini nostri et baronum regni diversis vulneribus extitit sauciatus. Item quando Lytuay wayuodam⁸³ infidelem ex preceptu (!) eiusdem domini nostri Ladislai incliti regis Vngarie occidissemus et fratrem eiusdem, nomine Barbat, captivum adduxissemus ad presentiam domini nostri, idem Petrus comes cum effusione sanguinis sui in ipso facto nobis fidelissimos impendit famulatus. Demum in expeditione et punгна, quam idem dominus noster L. dei gratia illustris rex Vngarie contra infideles Comanos commissit,⁸⁴ idem Petrus comes iuxta latus nostrum diversimode fuit vulneratus ictibus gladiatorum et sagitarum (!), licet tamen maiora et potiora mereretur, ex plenitudine nostre dilectionis in recompensationem suorum fidelissimorum servitiorum quandam particulam terre ex possessione nostra acquisita Delne⁸⁵ vocata abscisam, certis metis et terminis separando dedimus et contulimus eidem Petro comiti dicto Pyrus et per ipsum suis heredibus heredumque suorum successoris (!) iure perpetuo pacifice tenendam, possidendam et habendam. Insuper assumimus ipsum Petrum comitem et suos heredes in ipsa particula terre per nos sibi collata pacifice conservare et ab omnibus molestatoribus et impetitoris (!) ipsum Petrum comitem et suos heredes, nos ac nostri heredes assumimus defendere propriis laboribus et expensis. Cuius quidem terre mete, quas nos propria in persona erigi fecimus hoc ordine distinguntur: Prima meta incipit iuxta fluvium Tarcha ex parte meridionali, et inde vadit ad unum rivulum Senegeteupatak vocatum versus occidentem, et de eodem rivulo vadit ad locum Kereukerte nominatum. et inde vadit ad Kyhespatak, et inde salit versus partem septentrionalem et venit ad unum rivulum Mylpatak nominatum, inde salit versus orientem et cadit ad locum Burkutpataka nominatum et inde cadit ad rivulum Scelespatak nomi-

⁷⁷ Sibiu — Nagyszeben — Hermannstadt.

⁷⁸ Tara Bârsei — Barcaság — Burzenland.

⁷⁹ Helyesen: Transilvanis.

⁸⁰ IV. László király.

⁸¹ Ld. az 54. jegyzetet.

⁸² Ld. az 55. jegyzetet.

⁸³ Ld. a 64. jegyzetet.

⁸⁴ Ld. a 65. jegyzetet.

⁸⁵ Solivar — Sóvár mellett délre feküdt a mai Haniska pri Prešove — Eperjesenyicke és Kokošovce — Delnekakasfalva területén.

natum et sic inferius procedens cadit ad fluvium Tarcha et transeundo ipsum fluvium ibi est meta et inde ascendit unum Berch versus orientem et cadit ad magnam viam versus Cassam⁸⁶ euntem et ibi est meta et sic eundo iuxta eandem viam est alia meta, deinde vadit versus meridiem et inde iuxta terram Synka est meta et inde descendit versus occidentem et ibi est alia meta, deinde descendit iterato ad fluvium Tarcza (!) ad priorem metam et sic mete eiusdem terre terminantur. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem nostras contulimus litteras patentes nostro sigillo corroboratas. Datum in octavis beati Michaelis archangeli anno domini millesimo ducesimo octoagesimo octavo.

Átírta a szepesi káptalan 1417. VII. 27-én (lelőhelye: Prešov — Eperjes város levéltára n. 115). Ennek 1774. VII. 27-i hiteles másolata: Arch. Nat. Hung. Dl. 70436.

Az oklevél Pyrus Péter érdemeinek elsorolásában kivonatolja az 1285. I. 8-i oklevelet, mely Pyrus Péter urának, Simon fia Györgynek az érdemeit sorolja fel. Emellett formális részeiben is felismerhető az 1285-i oklevél hatása. Feltűnő, hogy *Lytuay* vajda nevét helyesen írja, úgy mint az 1285-i oklevél 1326-i átiratának 1367-i átirata, hol *Lythway* olvasható. E tekintetben tehát a két oklevél szövege támogatja egymást.

Nem hallgatható azonban el, hogy a szepesi káptalan 1417. VII. 27-i átirólevele magában foglalja a káptalan 1295. II. 2-án kelt oklevelét is, amely szerint *Boxa* nembeli Simon fia György *Delne* föld részét *Send-i Pyrus* Péternek adja, kinek érdemeiről csak általánosságban ejt néhány mondatot s a határjárás szóról szóra egyezik az 1288-i határjárással. Ész szerint *Pyrus* Péter a földet 1295-ben kapta, s nincs utalás egy korábbi adományra. Ez a nehézség azonban megmagyarázható azzal, hogy az 1288-i magánadományt utóbb, 1295-ben hiteles helyi oklevéllel is biztosították. Látszólag nem kedvez az 1288-i oklevél hitelének az a körülmény sem, hogy *Delne* föld határjárásában említik *Synka* földjét, már pedig I. Károly 1315-ben kelt oklevele szerint *Synka* mester III. Endrétől kapta *Delne-i*, *Izbeig-i* és *Hasaag-i* birtokait (Dl. 102892). Ez részben magyarázható azzal, hogy *Synka* mester a fenti Simon fia György sógora volt, és midőn György 1299-ben *Souar* (Sóvár—Solivar) részét neki adományozta, megemlíti, hogy az adományozott rét *Synka vára* felől fekszik (Dl. 57229, Fejér VI/2. 214). *Synka* tehát a sóvári uradalomban, melynek megszerzésében sógorának amúgy is segédkezett, hamarabb is részesülhetett. A fenti nehézségek tehát áthidalhatók s nem elégségesek arra, hogy az oklevelet hamisnak nyilvánítsuk.

Kétségtelenül hamis azonban az oklevél azon változata, amely az irodalomban ismeretes volt. Ész szerint 1288. X. 6-án Simon fia György mester *Enyezke* föld részét *Pirus* Péternek adományozta. Ez az oklevélszöveg, amelyet Wagner 1780-ban tett közzé a *Diplomatarium comitatus Sarosiensis* 301—302 lapján s mely az irodalomban polgárjogot nyert (Katona VI. 958—960; Fejér V/3. 397—398; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 483—484. Reg.: Doc. Val. n. 18. Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 303—304), a *Delne* adományozásáról szóló oklevél alapján készült, annak rövidített és elrontott változata. Hamis voltára elég annyit felhoznom, hogy *Enyezke* 1288-ban még nem létezett; tulajdonképpen *Delne* azon részéből alakult a XIV. században, melyet *Pyrus* Péter 1288-ban elnyert (vö. 1321: Dl. 70436, 1332: Dl. 40614).

⁸⁶ Košice — Kassa.

19. [1272—1290] IV. László, Magyarország királya a gyulafehérvári káptalannak azon jogot adja, *ut in quibusdam terris ipsius capituli Fýlesd⁸⁷ et Enud⁸⁸ vocatis, a terris episcopalibus distinctis et separatis, sexaginta mansiones Olacorum libere et secure valeant commorari, ab omnique exactione seu collecta regali, scilicet quinquagesima, decima vel quacunq̄ue alia iidem Olachi extorres habeantur penitus et innumes.*

IV. László oklevelét, valamint ennek II. Endre által (1290—1293) kiadott átiratát említi III. Endre 1293. XI. 7-i oklevelében. Ld.: n. 22.

20. 1291. III. 11. III. Endre, Magyarország királya azon alkalomból, *quod cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transilvanis apud Albam Iule⁸⁹ pro reformatione status erudem congregationem cum eisdem fecissemus de consilio omnium prelatorum et baronum regni nostri, visszaadja Fogros (~Fogras)⁹⁰ és Zumbothel⁹¹ birtokokat Vgrinus mesternek,⁹² miután az igazságot ab eisdem nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis diligenter inquiri fecimus.*

Eredetije: Arch. Nat. Hung. Dl. 29099. Ed.: Fejér VI/1. 118—119; Teutsch—Firnhaber I. 167; Transilvania 4 (1871) 93; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 510—511; Zimmermann—Werner I. 177; Doc. Trans. XIII/2. 509; Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 369; Reg.: Doc. Val. n. 19.*

21. 1292. VI. 16. III. Endre, Magyarország királya Akus nemzetségbeli Gurk fia Sándornak megengedi, *ut ad quasdam terras suas hereditarias, Elye,⁹³ Zad⁹⁴ et Fenes⁹⁵ vocatas Olacos possit aggregare et aggregatos retinere, omnem collectam ac debitum eorundem Olacorum predicto Alexandro relinquentes.*

Eredetije: Arch. Nat. Hung. Dl. 50545; Facs.: Századok 42 (1908) 580—1; Ed.: Szádeczky, Századok 42 (1908) 580; Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 389; Reg.: Doc. Val. n. 20.

22. 1293. XI. 7. III. Endre, Magyarország királya tudatja, hogy *universos Olacos in possessionibus nobilium vel quorumlibet aliorum residentes ad predium nostrum regale Scekes⁹⁶ vocatum ordinassemus revocari, reduci et etiam compelli, redire invitos, si forte nostre in hac parte non acquiescerent [!] parere iussioni;* mivel pedig nagybátyja, László király a gyulafehérvári káptalannak azon adományt tette, *ut in quibusdam terris ipsius capituli Fýlesd et Enud⁹⁷ vocatis, a*

⁸⁷ Eltűnt falu Alba Iulia — Gyulafehérvár határában (*Itzkovits Emma*: Az erdélyi Fehér megye a középkorban. Bpest. 1939. 54).

⁸⁸ Aiud — Nagyenyed.

⁸⁹ Alba Iulia — Gyulafehérvár.

⁹⁰ Făgăras — Fogaras.

⁹¹ Sâmbăta — Szombatfalva az előbbtől nyugatra.

⁹² Csák nemzetségbeli Ugrin mester 1268-ban szörényi bán, 1272—1273 főlovászmester és szerémi ispán, 1274—1275 másodszer szörényi bán, 1275 országbíró, 1275—1276 erdélyi vajda és szolnoki ispán, majd 1276 végén harmadszer szörényi bán, 1277—1280 tárnokmester, macsóói és boszniai bán volt. 1291-ben ugyanezen *magister Ugrinus* a tatárok elleni harcokban tűnt ki (Karácsonyi I. 338—341; Reg. Arp. II/2—3. Index). Fogarast és Szombathelyet nyilván szörényi bántága idején kapta; utóbb, 1369—1372-ben László havasalföldi vajda és szörényi bán volt Fogaras dux-a (Zimmermann—Werner II. 334, 386).

⁹³ Iliia — Marosillye (Hunedoara — Hunyad vármegye).

⁹⁴ Szád (Csánki V. 134), ma Gurasada — Guraszáda ugyanott.

⁹⁵ Eltűnt helység az előbbieket mellett (Csánki V. 89).

⁹⁶ Cunța — Kónca — Zeekesdorf a Secaş — Székes patak mellett.

⁹⁷ Ld. a 87. és 88. jegyzetet.

terris episcopalibus distinctis et separatis, sexaginta mansiones Olacorum libere et secure valeant commorari, ab omnique exactione seu collecta regali, scilicet quinquagesima, decima vel quacunque alia iidem Olaci extorres habeantur penitus et immunes, megújítja donationem sexaginta mansionum Olacorum a káptalan részére azzal, hogy nullus collector seu exactor [!] regalis decime seu quinquagesime vel collectarum quarumlibet pro tempore constitutus Olacos ipsius capituli in terris suis superius comprehensis residentes usque numerum prefixum audeat molestare, nec quinquagesimam, decimam seu exactionem aliam quamlibet exigere presummat [!] ab eisdem.

Átírta és hitelesítő záradékkal látta el János kalocsai érsek, királyi kancellár, Péter erdélyi és Tamás boszniai püspök (1293—1301), Arch. Nat. Hung. Dl. 31059; átírta a kolozsmonostori konvent 1456. VII. 22. körül a következő változatokkal: . . . *compelli . . . aquiescerent . . . Fylesd . . . exigere presummat . . .* Arch. Nat. Hung. Dl. 30360. Ed.: Teutsch—Firnhaber I. 185—187; Wenzel V. 81—83; Hurmuzaki-Densuşianu I/1. 522—523; Zimmermann—Werner I. 195—196, Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 400—401. Reg.: Doc. Val. n. 21—23.

Beke Antal szerint (Történelmi Tár 1892. 502 és 1895. 236, 238; vö. Doc. Val. n. 22, 23) a gyulafehérvári káptalan levéltárában őriztek két csonka oklevélrész, az egyik Enyed birtok, a másik Dálya, Ompoicza és Füledd birtok tárgyában. Mindkét oklevélrész a gyulafehérvári káptalan részére 60 román mansióról tett kiváltságát tartalmazza I. Károly király 1323-i átiratában. Az Enyedet említő oklevélrészben az is olvasható, hogy III. Endre e kiváltságot IV. László adománya alapján tette. Kézenfekvő a feltevés, hogy ugyanazon oklevél szétszakadt két feléről van szó, az egyik félre Enyed birtok neve esett, míg a másikra Dálya, Ompoicza és Füledd. [E feltevésben időközben Jakó Zsigmond szíves levélbeli közlésében megerősített: egy kettészakadt oklevél két részéről van szó.] Ha a dolog így áll, és a négy falunév III. Endre ismert 1293-i oklevelével egyező szövegezésben tűnik fel, a négy faluról szóló oklevél hitelességét kétségbe kell vonnunk. Amennyiben IV. László azt a kiváltságot adományozta a káptalannak, hogy két birtokán, *Fylesd*-en és *Enud*-en tarthat román mansiókat és ezt III. Endre 1293-ban, mint törvény alóli kivételt megerősítette, IV. László nem adhattott engedélyt további két birtokra, úgy hogy ez III. Endre 1293-i exemptiójába be ne került volna. III. Endre 1293. XI. 7. után adhatott engedélyt további két birtokon való telepítésre, ez viszont nem alapulhatott IV. László ismert rendelkezésén. Az 1293-i oklevél novemberben kelt, úgy hogy egy később kelt királyi privilégium ebben az évben nem valószínű. Bár véglegesen e kérdésben csak az 1323-i oklevél teljes szövegének ismeretében nyilatkozhatunk, valószínűnek tartjuk, hogy Dálya és Ompoicza csak utólag, az 1323-i átírás előtt került be III. Endre privilégiumába, s így ez az oklevél hamis.

23. 1294. II. 9. III. Endre, Magyarország királya Simon fia Miklós *Brasov-i comesnek adja villas Budula⁹⁸ et Tohou sive Olahthélek⁹⁹ [!] vocatas*, melyekről Miklós azt állította, hogy László királytól kapta adományba.

Átírta a kolozsmonostori konvent 1366. XII. 29-én, melynek eredetije a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának levéltárában, a Suky család levéltárában. Ed.: Doc. Val. n. 24; Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 403—404.

⁹⁸ Budila — Bodoló (Tara Bârsei — Barcaság).

⁹⁹ Tohan — Ótohan (Tara Bârsei — Barcaság).

24. 1294. V. 23. Roland erdélyi vajda 15 napig szabad elvonulást ígér *Fenes*¹⁰⁰ vár védőinek, Jakabnak, a váradi püspök testvérének és társainak azzal, hogy megvédi őket *ab omnibus sive Ungarijs sive Olachijs, sive nostris sive ecclesie, sive infra indagines Solumus*¹⁰¹ *sive extra constitutis, qui se ab obedientia ecclesie hoc dissensionis tempore retraxissent sive non.*

Eredetije a leleszi káptalan országos levéltárában [1955-ben: Jasov. Archiv] Acta Ann. 1223—1359. n. 3 A; Ed.: Wenzel X. 153—154; Hurmuzaki-Densusianu I/1. 524; Doc. Trans. XIII/2. 513; Trad.: Doc. Trans. XIII/2. 404—405; Reg.: Doc. Val. n. 25.

ДЪ. ДЪЕРФФИ

ДАННЫЕ К ИСТОРИИ РУМЫН XIII ВЕКА И К НАЧАЛУ РУМЫНСКОГО ГОСУДАРСТВА

Резюме

Практика издания грамот в Венгрии начинается с 1000 года, с этого времени до 1301 года, до конца царствования династии Арпадов является известным около 10 000 венгерских грамот на латинском языке. В венгерских грамотах, написанных на латинском языке XI и XII вв., мы не находим достоверных данных относительно румын, а с XIII в., мы знаем до сих пор 21 подлинную грамоту, в которых упоминаются румыны (влахи). Из упомянутого числа грамот три грамоты в результате последних анализов оказались подделками. Среди неизданных грамот было обнаружено три грамоты, относящиеся к румынам, далее обнаружили подлинные варианты двух известных, но подделанных грамот.

Ниже в регестах мы публикуем 24 грамоты: дается критический разбор подделанных, а неизданные публикуются в полном тексте с источниковедческими и культурно-историческими комментариями. В грамоте 1350 г., опубликованной под номером 12 упоминаются кенези в окрестностях Хатсега (Хатсег). Согласно грамоте, опубликованной под номером 13 один румынский воевода предъявил грамоту Бела IV (1235—1270 гг.), по делу своего владения, расположенного под Темешваром (Тимишоара) и Турну-Севериным. В грамоте 1270 года № 15, упоминается валашская лошадь в одном селе в окрестностях Кашиши (Кошиц).

Грамоты 1285 г., № 16 и № 18 являются подлинными вариантами известных до сих пор грамот в подделанном варианте: в обоих говорится о восставшем воеводе Литвайи в Валахии. Грамота 1283 г., № 15, в которой упоминается *Олахтелук* т. е. 'terra firmata Olah' к северу-востоку от города Надъварад (Орадеа) оказалась поделанной в XIV в.

GY. GYÖRFFY

' CONTRIBUTIONS A L'HISTOIRE DES ROUMAINS AU XIIIe SIÈCLE ET AUX ORIGINES DE L'ÉTAT ROUMAIN

Résumé

Les débuts de la pratique diplomatique remontent en Hongrie à 1000; depuis ce temps jusqu'en 1301, date de l'extinction de la dynastie des Arpad, on tient compte d'environ 10 000 chartes. Rédigées en Hongrie au cours des XIe et XIIe siècles les chartes latines ne comportent pas des données relatives aux Roumains, alors que 21 chartes authentiques provenant du XIIIe siècle contiennent des données qui nous informent sur les Roumains (Valaques). A en croire les examens effectués tout récemment, trois d'entre ces dernières se révèlent être fausses. Parmi les chartes inédites on tient compte de trois qui se rapportent aux Roumains et on connaît encore les variantes authentiques de deux chartes connues déjà auparavant, chartes dont l'authenticité venait d'être réfutée.

¹⁰⁰ Finiş — Várasfenes (Biharea — Bihar vármegye).

¹⁰¹ Soimus-Tetroasa — Solymospetrász ugyanott. Az oklevélen ez a helynév ma már alig olvasható, mert régebbi kutatók e helyet a jobb olvashatóság érdekében csersavval kezelték.

Dans ce qui suit l'article communique les régistes des 24 chartes y mentionnées; ayant passés au crible de la critique celles qui s'avèrent être fausses, celles inédites s'y trouvent publiées *in extenso* suivies de commentaires relatives à la critique de sources et à l'histoire culturelle.

La charte communiquée sous le no 12 et datant de 1263 mentionne des *eneaz* de noms roumains ayant vécu aux environs de Hátszeg (Hațeg). La charte no 13 provenant de 1350 nous informe de ce que dans une affaire de bien-fond situé entre Temesvár (Timișoara) et Turnu Severin un voïvode roumain présenta sa charte délivrée par Béla IV, roi de Hongrie (1235—1270), alors que la charte no 15 (1270) fait mention d'un cheval valaque trouvé dans un village situé près de la ville de Kassa (Košice).

Les chartes no 16 (1285) et 18 (1288) sont les variantes authentiques des chartes connues chacune sous sa forme fausse; toutes les deux notent le voïvode Litvay, révolté en Valachie. La charte no 15 datant de 1283 qui note une propriété foncière nommée *Olahteluk (terra finata Olah)* et située dans la proximité de la ville de Nagyvárád (Oradea) se révèle être une pièce fausse provenant du XIVe siècle.